

Participierend actiegericht onderzoek

Dramatherapeutische interventies in het jongerenwerk

Elsa van den Broek MDTh | Projectleider Dramatherapie
Nienke Slagboom | Scientist practitioner

Dr. Tineke Schoot | Programmaleider RAAK Vaktherapie in het jongerenwerk

Voorwoord

Voor u ligt de eindrapportage van het project 'Dramatherapeutische interventies in het jongerenwerk'. In deze rapportage wordt een participatief actiegericht onderzoek beschreven dat is uitgevoerd in de periode 2011-2013 in het kader van een RAAK-onderzoek.

Een bijzonder project, want, anders dan in onderzoeksprojecten die door de projectleden tot op heden werden uitgevoerd, werd nu gestart aan een tocht die vooral een pionierskarakter had. Jongerenwerk en vaktherapie met elkaar laten kennismaken, samenwerken, de krachten bundelen en iets wat er nog niet is mogelijk maken. Slechts kernwoorden die nooit volledig beschrijven hoe het project is verlopen.

Een aantal mensen wil ik met klem bedanken nu het project ten einde is: allereerst en vooral Nienke Slagboom voor de prettige en soepele samenwerking, de vele maandagen hard werken, zoeken, maar zeker ook plezier maken bij de uitvoering van dit machtige project. Henk Smeijsters voor het feit dat hij de grote kartrekker was bij het tot stand komen van de aanvraag van dit project. Buurtcentrum Mariaberg, met al haar vrijwilligers, maar met name Gina Mingels en Roy Hulst, voor hun niet aflatende enthousiasme, gastvrijheid en wens en wil om samen te werken. Tamara Jongerden voor haar vakspecifieke input en enthousiasmerende manier van analyseren. De projectleiders van de andere RAAK Jongerenwerk-projecten (Beeldend, Muziek en Dans & Beweging) en Tineke Schoot (programmaleider) voor hun feedback en collegialiteit. En als laatste en veruit belangrijkste: de zeven jongeren van buurttheater Mariaberg voor hun inzet, enthousiasme en vertrouwen in ons. En voor het onvergetelijke weekend dat we met elkaar beleefden. Jullie talent belooft nog veel voor de toekomst!

Samenvatting

In het onderzoek 'Dramatherapeutische interventies in het jongerenwerk' staat de volgende hoofdvraag centraal:

'Hoe kunnen vaktherapeuten samen met jongerenwerkers nieuwe interventies en de bijbehorende nieuwe (regionale) zorgnetwerken ontwikkelen en vormgeven met en voor kwetsbare jongeren in hun eigen leefomgeving, zodat enerzijds ontwikkeling van delinquent gedrag bij kwetsbare jongeren en terugval van jongeren in delinquent gedrag voorkomen wordt en anderzijds ketenzorg ontstaat?'

Om deze vraag te beantwoorden heeft literatuuronderzoek plaatsgevonden en is er vooronderzoek gedaan in de praktijk door middel van interviews met professionals en andere betrokkenen. Op grond hiervan werd besloten tot een primair positieve benadering, gericht op *empowerment* en versterking van protectieve factoren bij kwetsbare jongeren in hun eigen leefomgeving. Dit uitgangspunt is in dit project omgezet in doelen die betrekking hadden op het sociale vlak en die ontwikkelingsgericht, emotiegericht en identiteit-versterkend waren. De onderzoeksmethode die bij dit onderzoek is gebruikt, is participatief en actiegericht. Er was sprake van een intensieve samenwerking tussen professionals en jongeren. Een *Community of Practice* (CoP) werd opgericht. Door intensieve samenwerking tussen onder andere jongerenwerkers, vaktherapeuten en jongeren werd er voortdurend ontwikkeld en geëvalueerd, waarbij gebruik werd gemaakt van kwalitatieve en kwantitatieve methoden en instrumenten bij de betrokken partijen. Triangulatie van bronnen, methoden en onderzoekers vond plaats. Het onderzoek vond plaats in de wijk Mariaberg in Maastricht. De dramatherapeutische interventies die werden ontwikkeld, uitgevoerd en geëvalueerd, werden gevat in een masterclass-format in het buurtcentrum van Mariaberg. Middels een terugspeeltheatervoorstelling aan het einde van de masterclass werd de buurt actief betrokken.

De resultaten van het onderzoek zijn positief. Deze interventie is voor, tijdens en na de uitvoering met alle betrokkenen uitgebreid geëvalueerd. Effecten van de, in dit onderzoek ontworpen, interventie werden door alle betrokkenen bij de jongeren vooral waargenomen op het gebied van sociale doelen, community-doelen en *empowerment*. De toegepaste triangulatie van (kwalitatieve en kwantitatieve) methoden en technieken en van databronnen laat met name, door betrokkenen gesignaleerde, (kwalitatieve) effecten zien op het gebied van sociale-, *community*-, *empowerment*- en talentontwikkeling. Dit lijkt ondersteund te worden door de kwantitatieve resultaten bij de jongeren. De interventie lijkt daarmee een doeltreffende bijdrage te leveren aan het voorkomen van problemen en de bevordering van protectieve factoren. Een van de belangrijke producten, die voortgekomen is uit het onderzoek, is een beschrijving en onderbouwing van de interventie volgens een format dat bruikbaar is voor nieuwe projecten en een checklist met succesfactoren. Daarnaast worden aanbevelingen voor implementatie en vervolgonderzoek gedaan ten aanzien van de *Community of Practice* en de interventie.

Inhoudsopgave

Voorwoord Samenvatting

1 Inleiding	pag. 5
2 Rationale	pag. 7
2.1 Literatuuronderzoek	7
2.2 Praktijkonderzoek	8
2.2.1 <i>Kwetsbare jongeren in beeld gebracht</i>	8
2.2.2 <i>Doelen in community arts-project</i>	9
2.2.3 <i>Drama-interventie en werkwijze</i>	10
2.2.4 <i>Laagdrempelige dramatherapie</i>	10
2.2.5 <i>Therapeutische relatie</i>	11
2.2.6 <i>Werkwijze</i>	12
2.2.7 <i>Effecten</i>	13
3 Onderzoeksmethode	pag. 14
3.1 Participerend actiegericht onderzoek	14
3.2 Evaluatie van proces en effect	15
4 Resultaten participerend actiegericht onderzoek	pag. 18
4.1 Beschrijving van de ontwikkeling van de Community of Practice	18
4.2 Beschrijving van de ontwikkeling van de interventie	26
5 Resultaten (tussentijdse) evaluaties	pag. 30
5.1 Procesevaluatie	30
5.2 Evaluatie van ervaren effecten	32
5.2.1 <i>Doelen en subdoelen van de interventie</i>	32
5.2.1.1 <i>Sociale omgang en subdoelen</i>	32
5.2.1.2 <i>Community en subdoelen</i>	32
5.2.1.3 <i>Empowerment, talentontwikkeling en subdoelen</i>	33
5.2.2 <i>Beschrijving van effecten per doel</i>	33
5.2.2.1 <i>Sociale omgang</i>	33
5.2.2.2 <i>Community</i>	34
5.2.2.3 <i>Empowerment en talentontwikkeling</i>	34
5.2.3 <i>Ervaren succesfactoren in de samenwerking vaktherapie, jongerenwerk en community artist</i>	36
5.2.4 <i>Resultaten uit kwantitatieve data</i>	37
6 Conclusie en discussie	pag. 40
6.1 Conclusie	40
6.2 Discussie	41
7 Aanbevelingen	pag. 44

Literatuurlijst Bijlagen

1 Inleiding

In de samenleving is er een grote groep kwetsbare jongeren, die soms met moeite op het rechte pad blijft. Een van de gedeelde *concerns* is de bedreiging in de identiteits-, sociale- en emotionele ontwikkeling van de jongeren. Voor deze groep is toenemend aandacht in de media, maar ook bij hulpverlenende- en welzijnsinstanties. Een toenemend aantal interventies voor deze doelgroep wordt ontwikkeld. Bij de jongeren is er groot wantrouwen richting hulpverlening, in het bijzonder richting therapie. Verschillende onderzoeken hebben richtlijnen ontwikkeld voor interventies, de crux blijft echter voortdurend om toegang te krijgen tot de jongeren en deze te behouden.

Binnen het jongerenwerk is er een nauw contact met deze doelgroep, jongerenwerkers staan dichtbij. Vanwege (soms complexe) psychische problematiek van deze jongeren kampen ook zij met de moeilijkheid om de jongeren blijvend te kunnen begeleiden. Uit onderzoek is gebleken dat vaktherapie een krachtige, effectieve behandelvorm is om toegang te krijgen tot de belevingswereld van deze jongeren. Het non-verbale karakter van de interventie verlaagt de drempel voor therapie en geeft zo een 'ingang' om de jongeren te stimuleren tot exploratie van gevoelens, gedachtes en (alternatief) gedrag. Zij benaderen de jongeren niet cognitief en verbaal, maar door hen vaktherapeutische werkvormen te laten exploreren. De werkvormen hebben een sterke impact op emoties en gedrag (Smeijsters, 2011).

Het bijzondere van de vaktherapeutische methoden, is dat er interventies plaatsvinden die voornamelijk ervaringsgericht zijn. Niet iedereen is evengoed in staat zichzelf in woorden uit te drukken en zeker niet als het gaat om emotioneel beladen kwesties. Creatieve werkvormen en interventies geven mensen andere mogelijkheden zich te uiten en met elkaar te communiceren, te delen en te verwerken. De werkvormen bieden vaak ook nog een zichtbaar, tastbaar, hoorbaar en dus deelbaar resultaat.

Het onderwerp van onderzoek is hoe een synergie van jongerenwerk en dramatherapie ingezet kan worden om één jongeren te bereiken die (dreigen) vast (te) lopen in het leven en bedreigd zijn/worden in hun (identiteits)ontwikkeling.

Het Drama-project uit dit onderzoek richt zich op jongeren uit de buurt Mariaberg in Maastricht, die allemaal contact hebben met jongerenwerk in het buurtcentrum Mariaberg (Trajekt). Het bestaande jongerenwerk heeft in een eerder stadium bewezen kwetsbare jongeren aan zich te kunnen binden door het werken met theater. De ervaring leert dat jongeren ontvankelijk zijn voor drama-activiteiten. Van deze drama-activiteiten gaat een versterkende werking uit, maar ook een preventieve werking. Jongeren uit een 'aandachtsbuurt', zoals Mariaberg, behoren later namelijk vaker tot de groep, zoals geformuleerd in 'Youth at Risk' (Kooijmans, 2010).

In dit onderzoek zal onderzocht worden op welke wijze dramatherapeutische interventies ontwikkeld, toegepast en geëvalueerd kunnen worden binnen het jongerenwerk, zodat enerzijds ontwikkeling van delinquent gedrag bij kwetsbare jongeren voorkomen wordt en anderzijds ketenzorg ontstaat en terugval van jongeren in delinquent gedrag, en (her)opname in justitiële jeugdinstellingen en de gesloten jeugdzorg, voorkomen wordt. Om dit te bereiken werd gaandeweg dit project primair

een positieve benadering gekozen, gericht op *empowerment* en versterking van protectieve factoren bij kwetsbare kinderen in hun eigen leefomgeving.

Deze eindrapportage beschrijft in zes hoofdstukken inhoudelijk het hele onderzoek. In hoofdstuk 2 wordt, op basis van literatuuronderzoek en gesprekken met respondenten, de rationale beschreven. Hierin bestaat de fundering voor het project beschreven; de wijze waarop drama en dramatherapie ingezet wordt bij kwetsbare jongeren en tot welke effecten dit leidt.

In hoofdstuk 3 wordt de onderzoeksmethode beschreven. Het hoofdstuk is opgesplitst in twee delen; in het eerste deel worden de acties, binnen het participerende actiegerichte onderzoek, en de deelnemers beschreven. In het tweede deel wordt beschreven hoe de dataverzameling en data-analyse is verlopen, alsmede hoe voldaan is aan de kwaliteitscriteria voor onderzoek.

In hoofdstuk 4 is vervolgens te lezen hoe de opbouw van de *Community of Practice* (CoP) is ontwikkeld en hoe deze er uitziet. Ook wordt beschreven hoe de interventie 'Masterclass Drama Mariaberg' ontwikkeld is.

Hoofdstuk 5 beschrijft de resultaten van de evaluaties van dit onderzoek. Hierin is onderscheid gemaakt tussen evaluatie op proces en op effect van de interventie. Er wordt een beschrijving gegeven van doelen en subdoelen, die nagestreefd kunnen worden met deze interventie. Vervolgens wordt een beeld geschetst van de gebieden waarop de interventie effectief bleek te zijn. Vervolgens wordt beschreven welke factoren positief bijgedragen hebben aan het bereiken van deze effecten: de succesfactoren.

In hoofdstuk 6 wordt de conclusie beschreven, gevolgd door de discussie. In de conclusie wordt een antwoord gegeven op de centrale vraag van het onderzoek. In de discussie wordt de beschouwing van de projectgroep achterafweergegeven.

In hoofdstuk 7 worden vervolgens aanbevelingen gedaan naar aanleiding van dit specifieke onderzoek.

Na de literatuurlijst, is in de bijlagen aanvullende informatie te vinden, die van belang is bij het onderzoek van de projectgroep Drama.

2 Rationale

Voorafgaand aan de interventie is literatuuronderzoek gedaan en heeft er vooronderzoek plaatsgevonden in de vorm van gesprekken met de partners uit de *Community of Practice* (COP). Het literatuuronderzoek richtte zich op *good practice*- of *best practice*-studies van drama-interventies bij kwetsbare jongeren. Het vooronderzoek richtte zich op het meer zicht krijgen op hoe de doelgroep van kwetsbare jongeren zich manifesteert in het jongerenwerk. Daarnaast werden zo gegevens verzameld over werkzame factoren van drama-interventies en hoe deze in de praktijk het beste in te zetten zijn. De bundeling van deze gegevens leidde tot de rationale van de interventie in Mariaberg.

2.1 Literatuuronderzoek

Het werken met drama(therapie) in de *communities*, waarin de kwetsbare jongeren opgroeien, wordt wereldwijd toegepast. Een gemene deler van deze jongeren is dat ze (ernstig) belemmerd worden in hun ontwikkeling. In het werken met theater wordt dit sterk zichtbaar op de volgende manieren: er is een groot gebrek aan zelfvertrouwen, een laag zelfbeeld en geen inzicht in eigen talenten en vermogens (Lamé, 2009).

Er is de afgelopen tien jaar veel onderzoek gedaan naar het effect van *theater based*-interventieprogramma's om deze jongeren te bereiken. In een studie naar drama-interventies op scholen in de Verenigde Staten (2005), bleken deze effectief op drie gebieden: het verminderen van agressief gedrag, het bevorderen van pro-sociaal gedrag en minder schoolverzuim en schoolproblemen (Kisiel et al, 2008).

In 2002 beschreef een onderzoek, uitgevoerd door de Universiteit van Exeter (Bayliss & Dodwell, 2002), dat dramaprocessen bijdragen aan de ontwikkeling van positieve relaties tussen jongeren. Everitt & Hamilton (2003) bevestigden deze ontwikkeling en hanteren hiervoor het begrip *emotionalliteracy*. Op basis van een studie naar vijf *community based*-interventies, beschrijft het onderzoek dat jongeren meer in staat waren onderlinge relaties aan te gaan en samen te werken. Dit resulteerde in een toename in zelfbewustzijn, introspectie en empathie. Zo laat ook het onderzoek van RIAGG Rijnmond zien (Lamé, 2008). Jongeren deden voor het eerst positieve ervaringen op in een groep en waren in staat zich te binden aan de groep. Dit resulteerde in een experimenteer- en oefenplek voor jongeren om hun verhaal te doen, steun te geven en te ontvangen en om anders om te gaan met moeilijke (dagelijkse) situaties. Een onderzoek uit 2007, uitgevoerd door CATR (*Center for Applied Theatre Research* in het Verenigd Koninkrijk), wees uit dat de interventies bijdroegen aan de persoonlijke en sociale ontwikkeling van kwetsbare jongeren, waar deze voorheen gestagneerd was (Hughes & Wilson, 2004).

Een opmerkelijke uitkomst die herhaaldelijk beschreven wordt, is dat er meer doelen behaald werden dan aanvankelijk beoogd. Zo beschrijft Lamé (2008) dat er op de volgende domeinen een positieve ontwikkeling zichtbaar werd:

- Zelfvertrouwen;
- Communicatieve vaardigheden;
- Taalvaardigheden;
- Identiteitsontwikkeling;
- Omgang met conflict en agressie;
- Zelfreflectie;
- Omgang met trauma.

Op basis van een uitgebreide literatuurstudie naar *good practice* drama-interventies (*Centre for Applied Theatre Research, 2003*), wordt de volgende rationale gegeven voor drama-interventies bij kwetsbare jongeren:

- Drama leidt tot emotioneel en rationeel inzicht en kan zo jongeren helpen zich in te leven (in geval van geweld, in de slachtoffers);
- Drama kan een scala aan criminogene factoren beïnvloeden; het kan leiden tot meer zelfvertrouwen, meer begrip van de relatie tussen gevoelens en gedachten, exploratie van alternatief gedrag en uitdagen van (belemmerende) gedachten;
- Drama biedt jongeren een veilige manier om gedachten en gevoelens te exploreren en te beleven;
- Drama biedt een niet-traditionele manier van leren en ontwikkelen, die past bij leerstijlen van buitengesloten jonge mensen.

2.2 Praktijkonderzoek

2.2.1 Kwetsbare jongeren in beeld gebracht

Lamé (2008) beschrijft de groep jongeren, die deelnamen aan het theaterproject (RIAGG), als jongeren die ernstig belemmerd worden door gebrek aan zelfvertrouwen, een laag zelfbeeld, geen inzicht in eigen talenten en vermogens en die geen toegang hebben tot hun beleving door traumatisering. Hij merkt op dat de semantische ruimte die jongeren geven aan tekens, waarmee ze geconfronteerd worden, zeer beperkt is: 'Wat de jongeren leren is dat er een spel gespeeld wordt en dat dat spel niet alleen op het toneel vereist is, maar ook in het dagelijks leven. Het is een oneindig spel, net zoals het interpreteren en geïnterpreteerd worden een oneindig doorgaand proces is waar discrimineren en gediscrimineerd worden onlosmakelijk mee verbonden zijn.'

Theatermaker Opdebeeck (2011) observeert in zijn werk met deze doelgroep regelmatig het (zelfversterkende) mechanisme van trauma, waarin mensen afgesloten zijn van hun emoties. Er is bijvoorbeeld onvermogen om beeld te geven aan blijdschap of angst. In participerende observaties in een theaterproject in Mariaberg, valt bij verschillende jongeren de emotieregulatie in het bijzonder op (zoals bekend van traumatisering); het achtereen (herhaaldelijk) vertellen van ingrijpende gebeurtenissen en daarbij overspoeld raken door emoties. Een deelnemer verwoordt treffend: 'Het moet eruit.' Dit is letterlijk terug te zien; het verhaal moet verteld worden in de hoop op vermindering van intensiteit. Bij verschillende deelnemers valt op dat er geen aftasten van veiligheid is, er wordt direct met grote openheid verteld over nare gebeurtenissen en het wordt zichtbaar hoe ingrijpend de gebeurtenissen tot op de dag van vandaag zijn.

Thompson (2011) zegt hierover: 'Soms weet je de diagnoses niet, er is wel problematiek. Je wil vooral ze blij maken en gelukkig laten voelen in een grote groep; niet als problematisch erkennen. Juist een goede ervaring binnen het netwerk is wat telt. De jongerenwerkers kennen de *issues* wel, maar weten soms niet wat te doen.'

Het theaterproject vanuit RIAGG Rijnmond toont dat verschillende jongeren een indicatie zouden hebben voor traumatherapie. Het is echter moeilijk de jongeren hiertoe te motiveren en anderzijds is er de ervaring dat de behandeling weinig succesvol doorlopen wordt (Lamé et al. 2011).

2.2.2 Doelen in community arts-project

Uit onderzoek blijkt dat interventies, ter reductie van gewelddadig gedrag onder jongeren, de volgende componenten zouden moeten hebben (Kisiel et al., 2008):

- Toename van kennis en bewustwording;
- Ontwikkelen van zelfregulatie-vaardigheden;
- Mogelijkheden voor oefenen en toepassen van gedrag en feedback hierop;
- Doorlopende sociale steun voor het gewenst alternatief gedrag .

De partners uit de COP noemen deze componenten veelvuldig, hoewel de verwoording hiervan sterk verschilt. De verscheidenheid (van visies) op de doelgroep reflecteert op de doelen die de literatuur en de centrale partners uit dit onderzoek aangeven. Er zijn doelen geformuleerd vanuit het medisch model (gekoppeld aan diagnoses) en doelen geformuleerd als uitgangspunten vanuit het jongerenwerk; beide zullen worden genoemd.

In het werken met theater, uit literatuurstudie en uit gesprekken met respondenten komen doelen, die gericht zijn op versterken van zelfvertrouwen, communicatieve vaardigheden, taalvaardigheden, toekomstperspectief, identiteitsontwikkeling, omgang met trauma, conflicthantering, zelfreflectie, vertrouwen en agressieregulatie. Lamé (2008) en Mingels & Jongerden (2011) stellen dat, door het delen van verhalen, herkenning en erkenning nagestreefd wordt, waardoor de jongeren weten dat ze niet alleen zijn.

Thompson (2011) streeft na een ervaring te geven dat ze invloed kunnen uitoefenen, ergens bij horen, een mooie prestatie kunnen neerzetten en hierdoor het zelfvertrouwen vergroot kan worden. Theater geeft de mogelijkheid om na te denken over wie ze zijn en over hoe de relaties tot anderen zijn. Hij benadrukt in zijn werkwijze dat de nadruk niet zou moeten liggen op 'het gebrek, zoals een psychische stoornis'. Als het allemaal mensen zijn met een stoornis, dan kan het gaan daarover te delen, hoe je daar mee omgaat.

Alle respondenten benadrukken dat het doel samen moet hangen met de drempel en het 'instapniveau' van de groep, teneinde *commitment* te behouden met de jongeren.

Opdebeeck (2011) geeft aan dat het doel zo laagdrempelig mag zijn, 'dat mensen er aan het einde anders uitkomen dan ze erin gegaan zijn; hierbij is het belangrijkste uitgangspunt om mensen te activeren, want in actie brengen is veranderen'.

Aansluitend benadrukt Thompson (2011) het volgen van de behoefte van de groep: '... als ze graag hun verhaal vertellen, dan is dat goed; als ze stil willen blijven, is dat ook goed'.

Een grote gemene deler, zo blijkt, is de rationale een podium te bieden voor de leefwereld van de jongeren. In de levensverhalen, die de leefwereld gesloten houden, ziet men zowel het probleem als de oplossing. Wie ingang krijgt tot het verkennen van

deze verhalen, heeft de mogelijkheid de jongeren te stimuleren om tot ontwikkeling te komen en andere keuzes te maken (Lamé, 2011; Mingels & Jongerden, 2011; Opdebeek, 2011; Thompson, 2011).

Theater staat borg voor spelenderwijs bezig zijn met de emotionele kant van de problematiek. Het biedt een manier om de zwaarte van de persoonlijke verhalen om te zetten in een dragelijke, veilige vorm. De mogelijkheid om met meer of minder distantie ten opzichte van je eigen verhaal te spelen, is een succesfactor (Mingels & Jongerden, 2011). Over je persoonlijke geschiedenis praten is moeilijk; als het een vorm krijgt op het podium, wordt het makkelijker om er mee overweg te kunnen. Dat geeft veiligheid. Het bestaat dan, het is niet langer alleen meer in jou van binnen (Thompson, 2011).

2.2.3 *Drama-interventie en werkwijze*

De verschillende geïnterviewden hanteren verschillende benamingen voor hun werkwijze. Thompson (2011) noemt het '*applied theatre*', Opdebeek (2011) gebruikt de term 'participatief theater' en Lamé 'theaterproject'. In *community*-werk worden termen om het eigen werk te omschrijven zoveel mogelijk gemeden. Begrippen als 'therapie', 'theater' of 'drama' creëren associaties die belemmerend kunnen werken. Het uitgangspunt is met name om zoveel mogelijk opstapjes te vermijden (Opdebeek, 2011).

De benamingen geven een indicatie van de 'liminale' fase waarin dit werk zich bevindt. Het mag geen 'therapie' genoemd worden, maar heeft met nadruk niet dezelfde status als 'dramales'. De jongeren weten echter dat er, achter de façade van de activiteit, hulpverlening is (Lamé et al., 2011): 'De een maakt hier direct gebruik van, terwijl de ander in eerste instantie aangeeft hier niet voor te komen. Al met al is een mooie binnenkomer tot hulpverlening voor de jongeren.'

Opdebeek (2011) noemt zijn werkmodel 'therapeutisch werken', waarbij de focus niet gericht is op het individu: 'Het gaat erom dat het probleem dat door een individu ingebracht wordt, een probleem van de groep wordt, waardoor het herkend wordt door ons allen.'

Thompson (2011) maakt in deze discussie onderscheid tussen 'therapie met een grote of kleine T'. Voor de eerste heeft de professional diagnoses nodig; je uitgangspunt is iets aan de 'zieke' persoon te veranderen. Je werkt probleemgericht en de beoogde verandering gaat uit van het medisch model. Bij deze groep jongeren roept dit echter veel weerstand op, met name binnen instituten waar 'de overbekende' verhalen vaak te veel aandacht krijgen. Thompson pleit ervoor om het territorium niet te zeer af te bakenen door classificaties, maar ruimte te maken voor exploratie die zo nodig is in de adolescentie. Binnen het RAAK-project is gekozen voor het begrip 'laagdrempelige therapie'.

2.2.4 *Laagdrempelige dramatherapie*

'Theater is het leven en het leven is theater' (Luc Opdebeek, 2011).

Het inzetten van laagdrempelige dramatherapie (Drama-project) komt tegemoet aan verschillende (latente) behoeftes van de jongeren en kan invloed uitoefenen op belemmerende factoren in de ontwikkeling van jongeren. Het komt tegemoet aan de behoefte voor een plek, waar je in een sfeer van vertrouwen 'je eigen ding kan doen' en 'je verhaal kan vertellen' (Mingels & Jongerden, 2011; Lamé et al., 2011; Thompson, 2011). Er is een behoefte om verhalen uit de leefwereld te delen en hierin gehoord te worden door anderen. Zo kan men de ervaring opdoen niet alleen te zijn, meer vertrouwen te krijgen in het uiten van gevoelens en uiteindelijk zich getroost te voelen.

Verder voorziet het in een behoefte voor een vaste groep mensen waar je jezelf kan zijn, waar gezelligheid is en voor groepscohesie. In deze groep kunnen leden van de *community* andere ervaringen met elkaar opdoen, elkaar beter leren kennen en vooroordelen wegnemen. Daarnaast kunnen zo – jong en oud – elkaar beter leren kennen en krijgen ouderen meer een voorbeeldfunctie (Mingels & Jongerden, 2011). De kracht van het gebruik van drama als medium in laagdrempelige therapie, is het analoge karakter ervan. Theater biedt een kopie van de realiteiten en is daarmee middel om het over de realiteit te hebben (Opdebeeck, 2011). Voor jongeren wiens realiteit te moeilijk, bedreigend of complex is om in woorden over te zetten, biedt het een veilige manier om zich uit te drukken. Het biedt een manier om de wereld meer te durven exploreren buiten het bekende en buiten het zelfbevestigend scenario waarin veel jongeren leven. (Opdebeeck, 2011; Thompson, 2011).

2.2.5 *Therapeutische relatie*

Een *community based*-interventie draait de bekende wereld van psychiatrie en therapie om. De therapeut is nu de bezoeker, degene op onbekend terrein, en de initiatiefnemer voor het contact. Er is geen wachtkamer, spreekkamer of vooraf bepaald spreekuur. Deze omkering wordt veelvuldig teruggezien in de taal die therapeuten gebruiken om hun toegang tot de jongeren te beschrijven.

Laagdrempelige therapie bij kwetsbare jongeren vraagt om een samenspel van twee factoren: een goed contact met een '*gatekeeper*' van de *community* en de bereidheid tot een 'niet-protocollaire aanpak'. De *gatekeeper* is in veel gevallen de jongerenwerker, die toegang heeft tot de (gesloten) leefwereld en de taal van de jongeren. Zij kennen de jongeren langere tijd en vervullen niet zelden de rol van vertrouwenspersoon. De positieve introductie is een randvoorwaarde voor het slagen van project, zo noemen Lamé et al. (2011), Mingels & Jongerden (2011) en Thompson (2011).

Een niet-protocollaire aanpak vraagt erom een persoon als puzzel te zien en om hier een complementaire oplossing voor te zoeken (Lamé et al., 2011). Voor de therapeut is het nodig zich eerst als leerling op te stellen en om, zo benadrukken verschillende respondenten, de taal van de jongeren te leren spreken. Opdebeeck (2011) benoemt dit een noodzakelijke basisattitude, 'een open sollicitatie aan de groep om met hen te mogen werken'. Attitudes om 'door de poort te komen kenmerken zich door sterke betrokkenheid, de tijd nemen om een vertrouwensband op te bouwen, het serieus nemen van de jongeren, humor, relativiseringsvermogen en vooral liefde voor je vak hebben'.

Alle respondenten noemden theater als een manier om de verhalen uit de leefwereld van de jongeren vorm te geven en om alternatieve scenario's te ontwikkelen. Door dit te doen, wordt er invloed uitgeoefend op de volgende gebieden: interactie, emotie, zelfbeeld en cognitie.

2.2.6 Werkwijze

In de bestaande literatuur over drama-interventies (bij kwetsbare jongeren buiten de traditionele therapiesetting) valt op dat er opvallend weinig is geschreven over hoe te werk gegaan is. Er wordt geschreven over dramaprocessen, echter nauwelijks over specifieke werkwijzen of methodieken. Om die reden is omtrent methodieken en werkwijze uitgebreid vooronderzoek gedaan.

De tips van de partners van de *Community of Practice* zijn gebundeld en vormden de basis voor de uiteindelijke interventie in Mariaberg. De volgende elementen dienden aanwezig te zijn in de interventie:

- Dramastructuur: het gebruik van een opbouw in spelvormen, zodat de deelnemers vertrouwd raken met spelen en zich veilig voelen. In eerste instantie kan men vooral gebruik maken van spellessen gericht op plezierbeleving en succeservaring. Vanuit deze basis kunnen, stap voor stap, meer complexe spelstructuren geïntroduceerd worden (Thompson, 2011, Opdebeek, 2011; Mingels & Jongerden, 2011);
- Het gebruik van een generieke structuur, waarin elk verhaal en dilemma past om in te projecteren (Mingels & Jongerden, 2011). Methoden als *Blagg* (CART, 2003), *Slimm* (Opdebeek, 2011), playback-theater en (semi-)gestructureerde improvisatievormen bieden de jongeren de kans om tot projectie te komen;
- Het gebruiken van een gestructureerde opbouw om naar zelfonthulling toe te werken. Er is de valkuil om vanuit het (overbekende) verhaal van een individuele jongere te werken. Het werken via dramatische projectie brengt actuele dilemma's op een veilige manier aan de orde. Verder heeft deze werkwijze als voordeel dat met de gehele groep gewerkt kan worden rond een speldilemma (Mingels & Jongerden, 2011; Thompson, 2011);
- Wissel het gebruik van empathie- en distantie-technieken af, op deze manier borg je voldoende veiligheid en vergroot je de kans om diepgang te bereiken (Opdebeek, 2011; Thompson, 2011);
- Hanteer een mix van werkvormen, waarbij een deel nauw aansluit bij de belevingswereld van de jongeren. Zo kan men gebruik maken van een mix spelvormen van verschillende kunstvormen die bekend zijn in de jongerencultuur, zoals muziek, dans en beeldwerken (Thompson, 2011);
- Werk toe naar het gebruik van toneeltechnieken die de jongeren niet kennen, zodat het een uitdaging blijft. De werkvormen die je gebruikt dienen ervoor te zorgen dat de jongeren uit hun *comfort zone* komen en de kans krijgen hun rolrepertoire te vergroten (Thompson, 2011);
- Werk toe naar een eindproduct, dat getoond kan worden aan de buurt. Op deze manier kunnen jongeren een succeservaring opdoen en is er meer kans dat deze ervaring beklijft (Lamé et al., 2011; Mingels & Jongerden, 2011; Thompson, 2011);
- Duur en opbouw: biedt de interventie aan in de vorm van een dag-workshop. Dit biedt de kans om, naar aanleiding van de inhoud, een debat aan te wakkeren en hierover verder te spelen. Zo kan toegewerkt worden naar meer verdieping in het spel en krijgen alle deelnemers de kans aan bod te komen. Daarnaast biedt dit een mogelijkheid om aan groepscohesie te werken en interactie tussen groepsleden te beïnvloeden (Mingels & Jongerden, 2011; Thompson, 2011).

2.2.7 Effecten

Effecten van drama-interventies bij kwetsbare jongeren worden door de geïnterviewde respondenten uit de COP gezien op het gebied van de sociale omgang (van jongeren onderling en jongeren met hun omgeving). Verder blijken jongeren meer in staat te zijn in actie te komen om hun eigen leven te veranderen. Samengevat wordt genoemd dat jongeren 'uit hun *role-lock*' kunnen komen; ze blijken vaker in staat te zijn voor een andere rol te kiezen in het dagelijks leven. Door niet automatisch terug te vallen op het bekende 'scenario', zijn jongeren meer in staat keuzes te maken die hun leven positief kunnen beïnvloeden.

Op het gebied van sociale omgang worden bijvoorbeeld de volgende effecten gerapporteerd: een uitgebreider rol- en gedragsrepertoire, meer in staat zijn tot samenwerken en alternatief gedrag kennen in conflictsituaties, waardoor minder escalaties ontstaan.

Het tweede gebied wordt door dramatherapeuten benoemd als '*turning passive into active*'; de jongere ziet meer keuzemogelijkheden voor zichzelf en wordt actiever in het maken van (positieve) keuzes. Dit effect blijkt uit toegenomen zelfvertrouwen en zelfrespect en het toenemend opkomen voor eigen rechten. Dit effect wordt ook gezien in het plezier dat de jongeren laten zien in het exploreren van nieuwe rollen en nieuwe uitkomsten van situaties.

3 Onderzoeksmethode

Dit RAAK-onderzoek had een praktijkgerichte focus, omdat het hele proces, van vraag tot en met resultaten en aanbevelingen, vanuit de praktijk is ontstaan en ook zijn toepassing vond in deze praktijk. Het design waarvoor bij dit onderzoek gekozen is, is een participierend actiegericht onderzoek, gecombineerd met een *mixed methods*-design en responsieve evaluaties.

In dit hoofdstuk wordt beschreven wat de achtergrond is van het praktijkgericht onderzoek, wat de kenmerken van participatief onderzoek zijn, waar de dataverzameling van dit onderzoek uit zal bestaan en welke onderzoeksmethodiek-interventies gedaan zullen worden.

3.1 Participierend actiegericht onderzoek

Participatief onderzoek is empirisch onderzoek, waarin betrokkenen (*stakeholders*) deelnemen als mede-onderzoekers (*co-researchers*) (de Boer & Smaling, 2011). Participierend actiegericht onderzoek wordt opgevat als een ontwikkelingsproces, waarin alle betrokkenen deelnemen aan het gezamenlijk onderzoeksproces, leerproces en verbeteringsproces (Migchelbrink, 2007). In een participierend actiegericht onderzoek gaat het om samenwerken, evalueren en ontwikkelen. De doelen van dit RAAK-project omvatten zowel ontwikkelingsgerichte als evaluerende aspecten.

In het geval van het Drama-project 'Mariaberg' waren de participerende primaire deelnemers van de *Community of Practice* (CoP): de deelnemende jongeren, de jongerenwerker, de *community artist*, de dramatherapeut en de projectleider van het Drama-project.

De secundaire participanten waren: buurtbewoners/ouders van de jongeren en collega's uit het buurtcentrum Mariaberg (zie voor een verdere en meer uitgebreide beschrijving van de CoP hoofdstuk 4).

Het Mariaberg-project startte vanuit een bestaand project. Al enkele jaren werden er buurttheater-producties gemaakt met jongeren uit de buurt, soms ook in combinatie met volwassenen. Een *community artist* (regisseuse) assisteerde de jongerenwerker met het opzetten van een stuk, het repeteren en komen tot een voorstelling. Beiden waren overtuigd van het gunstige effect van theater maken op de jongeren, op het gebied van zelfvertrouwen, samenwerking en het uiten van emoties. Dit droeg weer bij aan onderling begrip tussen jongeren en buurtbewoners en kwam de leefbaarheid in de buurt ten goede. Deze projecten dienden als een soort tegenwicht tegen de soms lastige leefomstandigheden van de jongeren in de buurt. Jongerenwerker en *community artist* waren zeer gemotiveerd voor het deelnemen aan dit onderzoek.

De visie van het jongerenwerk richt zich met name op het aanspreken van sterke kanten in jongeren, hun ouder en buurtbewoners – in de eigen omgeving – op *empowerment*, mentale veerkracht en probleemeigenaarschap, zoals dat ook gebeurt in het *Good Lives Model* (Ward, Mann & Gannon, 2007). Het model richt zich vooral op het bevorderen van het welzijn van het individu in een risicovolle situatie en stelt de sterke eigenschappen en capaciteiten van het individu centraal. Betrokkenen dienen zelf in actie te komen, zodat doelen als een betere leefbaarheid in de buurt, meer zelfvertrouwen en een open

samenwerking tussen jong en oud bereikt kunnen worden door gezamenlijke inzet, in plaats van dat jongeren-/opbouwwerkers hiervoor zorgen en dit gaan uitvoeren. Bij projecten in het verleden van het buurttheater Mariaberg, en ook bij dit project, zijn jongeren, jongerenwerkers en *community artist* actief betrokken bij de ontwikkeling, uitvoering en evaluatie van het project.

3.2 Het evalueren van proces en effect

In dit project werden de evaluatieve vraagstellingen onderzocht door middel van een *mixed methods*-design. Dit design stuurde naar de verzameling van zowel kwalitatieve als kwantitatieve data.

Kwalitatieve dataverzameling bestond bij dit onderzoek uit meerdere onderdelen. Er zijn verschillende vragenlijsten en observatielijsten voor dit onderzoek ontwikkeld, te weten een 'procesevaluatie' en een 'programma-evaluatie'. De vragenlijsten en observatielijsten zijn ontleend aan de vraagstellingen van het hele RAAK-onderzoek. Centrale terugkerende topics waren: bevorderende factoren, belemmerende factoren en ervaren effecten.

Er wordt onder andere gebruik gemaakt van de 'Beoordelingslijst Bijeenkomst Groep' (BBG); deze lijst is ontleend aan de *Helpful Aspects of Therapy Form (HAT*, zie literatuurlijst). De BBG biedt een aantal bespreekpunten voor een dialoog met de groep. De dramatherapeut en de projectleider van dit project binnen Jongerenwerk Mariaberg hebben op verschillende momenten observaties verricht in het stadium vóór de dramatherapeutische interventie, om van hieruit te komen tot het formuleren van werkzame, bevorderende factoren voor deze specifieke groep jongeren in deze setting. Op basis van, op video opgenomen, gesprekken met jongeren jongerenwerker/*community artist*, kwamen ze tot een duidelijke richtlijn waar de interventie aan zou moeten voldoen.

Tijdens de dramatherapeutische inzet volgde er na elk dagdeel een evaluatief gesprek (opgenomen op video) aan de hand van de BBG, waarbij teruggekeken werd op de interventie tot dan toe en kort vooruit geblikt werd op de wensen/behoefte van jongeren die er waren ten aanzien van het vervolg.

Na de interventie zijn er door de dramatherapeut en de projectleider nog semi-gestructureerde interviews afgenomen met alle deelnemers (dus naast de jongeren ook de jongerenwerker en *community artist*). Alle interviews zijn op video opgenomen, uitgewerkt tot transcripten en gebruikt voor kwalitatieve analyse.

Ook tijdens de interventie en de voorstelling, aan het einde van het masterclass-weekend, zijn er video- en foto-opnamen gemaakt, die ook gebruikt zijn ter ondersteuning van de effectevaluatie.

Kwantitatieve dataverzameling is in alle projectgroepen aangestuurd middels generieke meetinstrumenten, die afgestemd waren op de doelgroep en de aard van de interventies. Er is gekozen voor een voormeting en een nameting na afloop van de interventie. In het project 'Mariaberg' was er sprake van een interventie door middel van een masterclass tijdens een weekend. De periode tussen de voor- en na meting was dus een korte periode van een paar weken. Als kwantitatieve generieke instrumenten zijn de *Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ)* en de *Rosenberg Self Esteem Scale* gekozen. Deze meetinstrumenten leken het meest bruikbaar bij de doelgroep van het onderzoek,

omdat ze door de jongeren zelf ingevuld konden worden en ook door de ouders/verzorgers en projectleden. Het SDQ-meetinstrument bestond uit een aantal versies; één geschikt voor de jongeren zelf en één bedoeld voor ouders/verzorgers. In dit onderzoek is de keuze gemaakt om de jongerenwerkers deze laatstgenoemde lijsten te laten invullen, omdat er van betrokkenheid van de ouders bij het project geen of nauwelijks sprake was. De SDQ-vragenlijst mat de sterke kanten en de moeilijkheden van de deelnemende jongeren. Gescoord wordt op de volgende sub-schalen: 'emotionele problemen', 'gedragsproblemen', 'hyperactiviteit', 'problemen met leeftijdsgenoten' en 'pro-sociaal gedrag'. De *Rosenberg Self Esteem Scale* is een korte vragenlijst met daarin vragen over hoe de jongere zichzelf ervaart; antwoordcategorieën zijn onder andere: zelfbeeld, respect, ervaren succes, gevoel van eigenwaarde/talent, tevredenheid en trots.

Ethische overwegingen

Deelname was geheel vrijwillig en vond plaats in het kader van de vrije tijd. Rekening houdend met het laagdrempelig karakter van dit project en met de emotionele belasting die het invullen van vragenlijsten, betreffende het psychisch functioneren, met zich mee kan brengen, is besloten de hoeveelheid vragenlijsten beperkt te houden. Ouders werden geïnformeerd (schriftelijk en/of mondeling) dat hun kind deelnam aan de interventie.

Alle gegevens werden geanonimiseerd en vertrouwelijk behandeld. In de rapportages werd de anonimiteit en privacy van de jongeren volledig beschermd. De verkregen informatie zal niet herleidbaar zijn tot individuen. Bij het gebruik van beeldopnamen zal toestemming worden gevraagd aan de betrokkenen.

Data-analyse

De evaluatielijsten (procesevaluaties en programma-evaluaties) en interviews werden geanalyseerd volgens enkele principes van de methode van de *Grounded Theory* (Strauss & Corbin, 1998). Elk afzonderlijk deel is apart geanalyseerd, door middel van codering en categorisering. Hierbij werd gebruik gemaakt van *NVivo10*, een applicatie om kwalitatieve data mee te analyseren. De verwerkingstechnieken die hierbij gebruikt zijn, zijn:

- Het inductief coderen van ruwe kwalitatieve praktijkgegevens: gegevens werden inductief van een open code voorzien, die zo dicht mogelijk bij de ervaring van de respondent lag;
- Codes tot categorieën ordenen, met behulp van de topiclijst;
- Categorieën definiëren en de inhoud beschrijven;
- Aanzet tot verbanden leggen tussen de categorieën (*axial coding*);
- Conclusies trekken.

Daarnaast zijn de data, die verzameld werden met de generieke meetinstrumenten (SDQ en de *Rosenberg Self Esteem Scale*), statistisch geanalyseerd met behulp van SPSS (versie 2011). De nadruk hierbij lag op descriptieve analysetechnieken.

Kwaliteitscriteria

Als bijdrage aan de kwaliteit van het onderzoek, zijn een aantal keuzes gemaakt; hieronder enkele keuzes die, naar het inzicht van de onderzoekers, hebben bijgedragen aan de *trustworthiness* (Smeijsters, 2008) van dit onderzoek.

Bij de start van het onderzoek, maar ook bij het ontwikkelen van de interventie en na de interventie, is er veel gebruik gemaakt van kennis van dramatherapeuten, jongerenwerkers, jongeren, onderzoekers, gedragswetenschappers, theatermakers en *community artists*. Hiernaast is er uitgebreid literatuuronderzoek gedaan en zijn er verscheidene typen dataverzameling geweest (participerende observatie, interviews en meetinstrumenten) vanuit diverse invalshoeken (jongeren, jongerenwerker en vaktherapeut). Er waren meerdere onderzoekers betrokken bij de analyse van de data en bij de interpretatie van de resultaten. Er is dus sprake van triangulatie van methoden bronnen, en onderzoekers.

Alle interviews zijn opgenomen op video en letterlijk uitgeschreven tot transcripten, dat de betrouwbaarheid verhoogt. Ook zijn de interviews uitgewerkt en zijn de transcripten, alsmede samenvattingen daarvan, voorgelegd aan de respondenten ter controle (*member checking*). Tijdens het proces van analyse zijn de documenten van de verschillende projectgroepen verschillende malen doorgenomen en van feedback voorzien door andere projectleiders (*peer debriefing*).

4 Resultaten participierend actiegericht onderzoek

4.1 De *Community of Practice*

In de projectgroep 'Drama' van dit onderzoek is er een *Community of Practice* (CoP) gevormd rondom Jongerenwerk Mariaberg (Trajekt) in Maastricht. Gekozen is om aan te sluiten bij theater-gerelateerde activiteiten vanuit jongerenwerk die daar al plaatsvonden. In dit hoofdstuk staat beschreven hoe de CoP tot stand is gekomen en uit welke centrale partners de CoP bestaat.

Hoe is de CoP tot stand gekomen?

De *Community of Practice* (hierna af te korten naar CoP), van de projectgroep 'Drama' binnen dit onderzoeksproject, heeft zich gevormd rondom activiteiten van jongerenwerkers van Trajekt in het buurtcentrum Mariaberg te Maastricht. Tijdens de inventarisatiefase zijn de projectleider en dramatherapeut van het project in contact gekomen met de jongerenwerker en *community artist*, die al sinds een aantal jaren samenwerken ten behoeve van het buurttheater Mariaberg.

In de inventarisatiefase waren de jongerenwerker en *community artist* bezig met het werken aan een nieuw theaterstuk dat in oktober 2011 werd gespeeld in theater Kumulus te Maastricht. Naam van het stuk is 'Huh, Romeinen?!'. Het stuk is grotendeels gebaseerd op eigen ervaringen uit de levens van de deelnemers (zowel jongeren als ouderen) en vervolgens in een theatrale vorm gegoten. Projectleider en dramatherapeut van de projectgroep 'Drama' namen, middels participerende observaties, een aantal keer deel aan repetities en bijeenkomsten in het buurtcentrum Mariaberg, theater Kumulus en aan de voorstelling zelf.

Middels participerende observaties en interviews werd nader onderzocht hoe dramatherapie en toneel maken in het buurttheater, zoals dat tot op heden gebeurde, iets voor elkaar konden betekenen. Gezocht werd naar gezamenlijkheid, maar ook naar verschillen in professionele aandachtsgebieden.

Het verschil tussen *begeleiden* en *behandelen* in de aanpak van de professionals werd meteen duidelijk. Jongerenwerkers richten zich in principe op de begeleiding en motivatie van de jongere, waar de dramatherapeut zich richt op probleemgedrag en daar actief mee werkt binnen het medium drama. De *community artist* in dit project houdt zich voornamelijk bezig met de regie en de structuur van de repetities en voorstelling. Hun samenwerking is een bijzondere, omdat ze duidelijk de krachten van hun beide disciplines bundelen om te komen tot een mooi eindproduct. De manier van contact houden van de jongerenwerker met de doelgroep is ook zeer verschillend te noemen van de gangbare manier van de dramatherapeut. De dramatherapeut werkt met hulpvragen, aanmeldingen, is meestal verbonden aan een instelling en bewaakt daarnaast een professionele afstand teneinde de therapeutische werkrelatie niet te verstoren. De jongerenwerker werkt daarentegen midden in de buurt, als onderdeel van de buurt, en staat daarmee naast de jongeren. Taal is hierbij ook een niet te onderschatten factor. Hierbij wordt niet zozeer gekeken naar probleemgedrag, maar naar ondersteuning in de dagelijkse gang van zaken en versterken van talenten. De *community artist* heeft in dezen meer een functie/rol die met die van een praktijkdocent te vergelijken is. Het feit dat de jongerenwerker letterlijk hetzelfde Limburgse dialect spreekt als de jongeren maakt de afstand stukken kleiner. In het tot stand komen van de contacten tussen de jongeren uit dit project en de projectleider en dramatherapeut was

dit, zeker in het begin, ook een factor die het contact makkelijker gemaakt heeft. Dialect spreken of bereid zijn het te verstaan, geeft meer toegang en, bijzonder genoeg, ook meer vertrouwen.

Van meet af aan hebben zowel de jongerenwerker als de *community artist* een zeer open en nieuwsgierige houding gehad ten aanzien van de dramatherapeuten in dit project. Al snel werd besloten om binnen dit onderzoek te werken met de groep jongeren die al geparticipeerd hadden binnen eerdere buurttheaterprojecten in Mariaberg. Deze groep jongeren heeft een bepaalde affiniteit met theater en er was al sprake van groepscohesie.

De dramatherapeuten werd wel geadviseerd zich niet als 'professoren' of als 'therapeuten' te introduceren; het woord 'therapie' schrikt af. Bovendien legt het veel nadruk op een probleem en dat is niet de manier waarop jongeren willen worden aangesproken. Een angst om daarmee de doelgroep te 'verliezen' was er zeker. Het feit dat de beide dramatherapeuten zich als drama-experts (docenten van een masterclass) hebben opgesteld, is later benoemd als een pluspunt. Hierover volgt in de evaluatie uiteraard meer.

Het vaker even binnenlopen in Mariaberg, tijdens een soosavond of tijdens een repetitie, werd genoemd als een belangrijke factor in het winnen van vertrouwen en bekend raken met de groep waarmee in het onderzoek de interventie zou worden uitgevoerd. Projectleider en dramatherapeut hebben zich op deze avonden erg welkom gevoeld en werden al snel opgenomen als een onderdeel van een bijzondere groep.

Wat op is gevallen tijdens deze repetitieavonden, is dat de aanwezige jongeren allemaal een grote concentratie tentoonspreidden ten aanzien van de rollen, de teksten en de instructies van de regisseuse. Deelnemers volgden moeiteloos en zonder enige weerstand instructies op, ook als het gaat om het spelen van emotioneel beladen scènes. Projectleider en dramatherapeut zijn, na het bijwonen van de repetities, erg onder de indruk van hetgeen ze zien en van de wijze waarop er gewerkt wordt. De scènes hebben stuk voor stuk een emotionele intensiteit, die sterk voelbaar is als toeschouwer. Pas na deze repetities werd duidelijk dat het hele stuk gebaseerd is op eigen levensverhalen van alle deelnemers. Middels kringgesprekken hebben de jongerenwerker en *community artist* thema's uit de groep gehaald en hebben de groepsleden persoonlijke verhalen gedeeld. Uit deze verhalen zijn situaties gehaald, waarvan de deelnemers hebben aangegeven dat deze mogen worden vormgegeven in een toneelstuk. Jongerenwerker en *community artist* hebben vervolgens het script geschreven en zijn gaan repeteren met de groep.

De behoefte om het eigen verhaal vorm te geven en te tonen aan publiek, werd door de jongeren in interviews genoemd als een belangrijke motivatie achter de voorstelling. Eén van de deelnemers gaf aan: 'Al zit er maar een iemand in de zaal die hetzelfde heeft meegemaakt, diegene voelt zich dan minder alleen.' De behoefte aan zelfonthulling was groot bij alle deelnemers, ook de volwassenen.

Met de rijke ervaringen van het buurttheaterproject en de informatie uit interviews met jongeren, zijn de jongerenwerker, *community artist*, projectleider en dramatherapeut met elkaar in gesprek gegaan om te komen tot het ontwerpen van een interventie vanuit dramatherapie, gericht op de jongeren uit deze groep.

Beschrijving van de *Community of Practice*

Centrale partijen binnen deze CoP waren Trajekt Maastricht (Mariaberg), RAAK Vaktherapie en Jongerenwerk Projectgroep Drama (Zuyd Hogeschool/Herlaarhof).

De betrokkenen binnen dit project waren:

- *Elsa van den Broek*: projectleider Projectgroep Drama RAAK Vaktherapie en Jongerenwerk (KenVaK). Als projectleider eindverantwoordelijk voor het hele Drama-project, voor het leggen van de benodigde contacten, de dagelijkse voortgang en het verzamelen en verwerken van alle data. Daarnaast overall-verslaglegging van het project en participierend in het project, met verschillende petten op (projectleider, uitvoerend dramatherapeut, docent, onderzoeker en deskundige op het gebied van de doelgroep).
- *Nienke Slagboom* (RAAK Vaktherapie en Jongerenwerk Zuyd Hogeschool/Herlaarhof): deskundig op het gebied van kinder- en jeugdpsychiatrie, een *scientific practitioner*, onderzoekend dramatherapeute, verantwoordelijk voor de inhoudelijke vormgeving aan de interventie, literatuuronderzoek, uitvoering interventie, dataverzameling en analyse en verslaglegging van het project.
- *Gina Mingels*: jongerenwerker (Trajekt Maastricht), werkzaam in buurtcentrum Mariaberg. Binnen dit project verantwoordelijk voor de contacten met de jongeren, motiveren van de jongeren voor de interventie en faciliteren van overleg en masterclass/voorstelling. Biedt inhoudelijke input in de fase van ontwerp van de interventie, met name op het gebied van de beleving van de jongeren.
- *Tamara Jongerden* (Kumulus): *community artist* en binnen dit project verantwoordelijk voor de regie van het buurttheater Mariaberg en, met haar ervaringen en aanwezigheid, een belangrijke verbindende factor in het tot stand komen en uitvoeren van de interventie 'Drama'.
- *Zeven jongeren* (vijf jongens en twee meisjes): variërend in leeftijd tussen 12 en 19 jaar; regelmatige bezoekers van buurtcentrum Mariaberg en allen woonachtig in Mariaberg/Blauwdorp. De jongeren werden al vroeg in het project betrokken en geïnterviewd met de vraag waar hun behoefte lag. Zij hebben hieraan actief meegewerkt en hebben vrijwillig, gemotiveerd en in hun vrije tijd deelgenomen aan alle bijeenkomsten, die in het kader van het project georganiseerd werden.
- *De 'buitenkring'*: bestond uit de groep mensen die een bijdrage hebben geleverd aan het ontstaan en ontwikkelen van de CoP of het ontwerpen van de interventie, door hun kennis en kunde te delen met de projectgroepleden. De buitenkring is tot stand gekomen, enerzijds door aanknopingspunten die gevonden werden tijdens het literatuuronderzoek en anderzijds door het eigen professionele netwerk van de projectleider en de dramatherapeut aan te spreken.

- *Projectleidersoverleg*: Tineke Schoot (algemeen programmaleider), Ina van Keulen (projectleider Dans en Beweging), Gemmy Willemars (projectleider Beeldend) en Peter Daemen (projectleider Muziek). Tijdens de overleggen werden ervaringen uitgewisseld en werd feedback gegeven op elkaars projecten. De koers, de gezamenlijkheid van het project, werd uitgestippeld en het proces van het project werd bewaakt.
- *Henk Smeijsters*: voormalig lector van KenVaK; was in de beginperiode van het project algemeen projectleider en heeft het project mee opgestart.
- *KenVaK*: kenniskring voor vaktherapeutisch onderzoek, waaronder de projectleiders van dit RAAK-project vallen.
- *Henk Geelen* (senior-beleidsmedewerker Onderzoek en Innovatie Trajekt): lid van de stuurgroep van RAAK Vaktherapie en Jongerenwerk en speelt een coördinerende en faciliterende rol voor de jongerenwerkers en voor dit project.
- *Roy Hulst* (jongerenwerker Trajekt): werkt nauw samen met Gina Mingels; deed de productie van 'Huh, Romeinen?!' en weet veel van de doelgroep, de specifieke jongeren, de cultuur van Mariaberg en de motiverende interventies die ingezet moesten worden. Heeft daarnaast een belangrijke bijdrage als 'facilitator' en maker van video-opnames tijdens het masterclass-weekend.
- *Rick Baeten* (stagiair Jongerenwerk Trajekt): tijdens de masterclass deelnemer en 'motivator' voor jongeren.
- *Marije Keulen-de Vos* (junior-onderzoeker FPC de Rooyse Wissel): vanuit haar onderzoekservaring een goede kijk op de mogelijkheden en beperkingen voor het gebruik van meetinstrumenten bij een dergelijk praktijkonderzoek; via intercollegiaal overleg, met name op de onderzoekmatige kant een bijdrage. Testte kwantitatieve meetinstrumenten op bruikbaarheid (START/SAVRY).
- *Spelers buurttheater Mariaberg van de voorstelling 'Huh, Romeinen?!'*: nauw betrokken bij het hele proces van samen een voorstelling maken en samenwerken met de jongeren; vaak familieleden of buurtbewoners van deze jongeren. Zijn door ons geïnterviewd over hun ervaringen en bevraagd hoe zij aankijken tegen nog een project, specifiek voor jongeren.
- *Buurtbewoners/ouders Mariaberg*: zijn gedurende het hele project betrokken vanaf de zijlijn. Hebben een aanmoedigende, faciliterende en motiverende rol ten aanzien van de jongeren en ten aanzien van de projectleden. Voor het contact met de buurtbewoners zijn geen speciale acties ingezet, contact kwam spontaan, door aanwezigheid, tot stand.
- *Jaap Welten* (docent Dramatherapie, Zuyd Hogeschool/KenVaK): vanuit zijn expertise als dramadocent, dramatherapeut en onderzoeker regelmatig geraadpleegd middels intercollegiaal overleg over het ontwerp van de interventie en de evaluatie daarvan.

- *James Thompson* (Professor of Applied and Social Theatre, Manchester University): heeft de *Joe Blagg*-methode ontwikkeld en beschreven; ook een, voor ons, nuttig boek (Thompson et al. 2009). Na eerst wat uitwisseling via emailcontact, hebben we hem geïnterviewd over zijn ervaringen met de *Blagg*-methode in gevangenissen en met theater maken in oorlogsgebieden.
- *MaljunaFrato-project* (Eric Brauer (SPV), Jos Lamé (bestuurder Riagg Rijnmond), Henny Lamé (onderzoekster)): door ons geïnterviewd over het MaljunaFrato-project, dat ze hebben uitgevoerd met jonge Antillianen met psychiatrische problematiek, die wars waren van hulpverlening.
- *Luc Opdebeeck* (directeur FORMAAT): deskundige op het gebied van toegepast theater, forumtheater en *Boal Theater*. Werkt regelmatig voor gemeenten en wijken en is bekend met het werken vanuit de wijk met theater. Geïnterviewd over zijn eigen projecten en *do's en don'ts* voor ons project.
- *Elza Verheijden* (alumni CT Drama, Zuyd Hogeschool): schreef een scriptie over distantietechnieken en heeft binnen de scriptie onderzoek gedaan naar de techniek van Joe Blagg en het werken met poppen en andere distantietechnieken. Haar literatuuronderzoek is mede gebruikt als inhoudelijke input.
- *Franca Eurlings* (D66 Maastricht/onderzoeker FPC de Rooyse Wissel): is onderzoekster en kent dus het belang van goed netwerken. Haar in het netwerk ingeschakeld om de burgemeester en wethouders van Maastricht te informeren over ons project en de voorstellingen van buurttheater Mariaberg.
- *Dramatherapeuten die met jongeren werken*: op de NVDT-studiedag in juni 2011 hebben we een oproep gedaan aan dramatherapeuten, die met jongeren werken, om een onderzoeksnetwerk op te starten, waar we met vragen over het onderzoek terecht zouden kunnen. Een LinkedIn-groep 'Kind en Jeugd' is nadien opgestart om makkelijker contacten te kunnen onderhouden.
- *Marijn Vissers* (theatermaker/oprichter Improbattle Amsterdam): in mei 2011 hadden we overleg over hoe hij Improbattle heeft opgericht in Amsterdam, met 'kansarme' allochtone jongeren. De kracht van theater, *storytelling* en de kracht van improvisatie werden door hem enorm benadrukt.
- *Marijke Kuijs, Remco Palmen en Juliette Vogels* (studenten van Zuyd Hogeschool): in het kader van de Minor 'Kwalitatief Onderzoek' interviewden zij projectleider, jongerenwerker en dramatherapeut van de projectgroep 'Drama'. Zij leverden daarmee een objectief verslag van hoe deze drie projectleden op het verslag terugkijken.

Bevorderende en belemmerende factoren i.r.t. de CoP

Een project opstarten vanuit een dramatherapeutisch perspectief, in een omgeving/ milieu waarin therapie niet populair en niet bekend – dus ook wat onbemind – is, was een hele uitdaging. Het is het best te vergelijken met het doen van pionierswerk, echt veldwerk; in het verleden met *Applied Theatre* vaker toegepast. Voor de ambulante welzijnssetting van nu een innovatieve interventie. Dat is tijdsintensief en hierin kwamen de onderzoekers een aantal zaken tegen die belemmerend en bevorderend hebben gewerkt. Hieronder een overzicht van belemmerende en bevorderende factoren.

Bevorderende factoren:

Professional:

- Projectleider, dramatherapeut en jongerenwerker/*community artist* hadden veelvuldig en makkelijk contact, met name via e-mail. Ook tijdens overleggen is de communicatie helder, duidelijk en worden er makkelijk knopen doorgehakt. De bereidheid tot meedenken en *out of the box* denken is groot bij alle partijen; het gedeelde enthousiasme voor het project ook;
- Projectgroepleden spreken de taal van de jongeren en de jongerenwerker (letterlijk: Limburgs; figuurlijk: makkelijk aansluiten bij de taal van de straat);
- Jongerenwerkers willen graag door na dit project; of dat kan met de huidige projectleden is onduidelijk, maar gezocht wordt wel naar een implementatie binnen de huidige setting. Op eigen initiatief ging Mariaberg al eens op herhaling met twee terugspeeltheatervoorstellingen in de 'Week van de Opvoeding'. Hierbij werden de projectleden opnieuw uitgenodigd om te participeren. Deze proactieve/ ondernemende houding kenmerkt de jongerenwerker van Mariaberg;
- Projectleider en dramatherapeut maken de keuze voor een korte en intensieve inzet van de interventie en kiezen ervoor deze ook samen uit te voeren. Een optimale bundeling van krachten, kennis en kunde;
- Projectleider en dramatherapeut hebben geïnvesteerd in presentie en relatieopbouw met jongerenwerkers en jongeren in Mariaberg;
- Alle betrokken professionals hebben een, meer dan groot, enthousiasme aan de dag gelegd om dit project te laten slagen;
- Communicatie onderling en communicatie met de jongeren verliep zeer direct, open, met humor, transparant en getuigde van grote authenticiteit van de betrokken professionals. Gewoon jezelf zijn, gewoon er aan beginnen. Het klinkt zo gewoon, maar bleek van grote waarde voor het slagen van de interventie.

Cliënt/de jongeren:

- De jongeren, die aan de interventie hebben meegedaan, waren allemaal al bekend met toneelspelen voor publiek, met het werken in een groep en met het krijgen van regieaanwijzingen. Het werken met drama was daardoor niet nieuw en riep geen tot weinig weerstand op, zoals dat normaal bij een doelgroep met deze leeftijd verwacht mag worden;
- Er was sprake van een hechte groep, de groepscohesie is sterk en dat bevordert de sfeer, maar ook de inbedding van de projectgroepleden op positieve wijze;
- Theater maken en verhalen vertellen sloten aan bij de behoefte van de jongeren om zelf centraal te staan, met hun verhaal en hun uiting van emoties. Er was een grote behoefte aan zelfonthulling middels theater; het meer middels improvisatie spelen

was nieuw voor de jongeren, maar maakte hen ogenblikkelijk enthousiast. Het feit dat iedereen zonder voorkennis van improvisatiewerkvormen aan de masterclass begon, was een groot voordeel;

- Jongeren hebben volop de kans gehad om tijdens het weekend invloed te hebben op de inhoud en ook de uiteindelijke voorstelling is volledig in samenspraak met de jongeren samengesteld;
- Wel verwacht, niet gebeurd: we hadden rekening gehouden met uitval van jongeren op het laatste moment, bijvoorbeeld tijdens een voorstelling; daarvan was dus geen sprake, ook niet op momenten dat we er waren buiten de masterclass (voormeting/nameting). Alle jongeren namen de afspraak 'vrijwillig, maar niet vrijblijvend' zeer serieus; de betrokkenheid en motivatie voor het project bleef groot. Zelfs maanden na dato kwam de jongerenwerker nog met een van de jongeren naar een presentatie over dit project;
- Buurtbewoners en jongeren van Mariaberg waren erg spontaan en ontspannen in de omgang met de projectgroepleden, er was nauwelijks sprake van een afwachtende houding.
- De interventie die ontworpen werd was kort, intensief en krachtig: één masterclass-weekend. De jongerenwerker kwam zelf met het idee om er een echt weekend van te maken (met overnachting van de jongeren in de soos van het buurtcentrum). Dit maakte het geheel helemaal een plezierig uitje voor de betrokkenen en werkte bevorderend voor de sfeer en de groepscohesie;
- Onder de jongeren heerste, na de masterclass, een groot gevoel van trots over de geleverde prestatie. Een succeservaring voor iedereen, met veel applaus en waardering van de betrokken buurtbewoners.

Omgeving:

- Buurtbewoners van Mariaberg (soms ouders van deze jongeren) waren gevlid, c.q. werden positief gestimuleerd, door de aandacht van projectleden voor Mariaberg en ze boden (ongevraagd) hulp aan bij bijvoorbeeld de voorstelling na de masterclass (dit uitte zich in het maken van video-/foto-opnames, het lenen van spullen, het doen van boodschappen voor de lunch, enzovoort). Natuurlijk waren ze allemaal toeschouwer tijdens de voorstelling.

Organisatie:

- Buurtcentrum Mariaberg is prettig gefaciliteerd; groot, met een ruime zaal waarin gewerkt kan worden en een fijne soos waarin gezellig gezeten kan worden;
- Het masterclass-weekend is zodanig samengesteld dat er een goede balans gevonden kon worden tussen hard werken en gezellig samen zijn;
- Dramatherapeuten van het project kwamen naar de buurt, in plaats van de buurt naar het theater of naar een therapieruimte. Het laagdrempelige van een voorstelling in het buurtcentrum bood veel voordelen, aansluitend bij de eigen omgeving van de jongeren.

Belemmerende factoren:

Professional:

- Dramatherapeut zijn en je maar beter niet zo kunnen noemen, dat was wel een nadeel. Er is dus lang gezocht naar een manier om onszelf te introduceren en wat daarvoor de beste manier was. De bedoeling was natuurlijk niet te verbloemen of te liegen over wie we waren, maar wel te motiveren en te binden; dit was soms voor de projectleden erg zoeken. Het woord 'therapie' leek geen plek te mogen/kunnen hebben binnen de interventie;
- Dat projectleider en dramatherapeut, naast hun rollen, ook uitvoerende rollen, onderzoeksrollen en motiverende rollen hadden, had soms het nadeel dat het een hoge 'piekbelasting' heeft opgeleverd tijdens de uitvoeringsperiode;
- Het werken met de doelgroep, zonder dat er expliciete hulpvragen zijn, vroeg ook wat 'omdenk'-werk van de dramatherapeuten. De interventie was voornamelijk preventief bedoeld en gericht op het versterken van beschermende factoren.

Omgeving:

- Het werd ons door jongerenwerkers ontraden om actief contact te zoeken met de ouders van de jongeren, bijvoorbeeld ook in verband met de vragenlijsten. Zij gaven aan dat zijzelf vaak als vertrouwenspersonen voor de jongeren fungeren. Ouders, die betrokken zijn bij wat de jongeren doen in het buurtcentrum, waren ook aanwezig. Een flink aantal ouders was dat echter niet, ook met onduidelijke redenen. Idealiter zou het eigen netwerk van de jongeren zo optimaal mogelijk worden betrokken bij dergelijke activiteiten.

Organisatie:

- Waar veel partijen betrokken zijn, is veel communicatie nodig en dit werkte soms vertragend. De praktijk van het jongerenwerk verloopt sneller en grilliger dan de praktijk van de onderzoeker en de therapeut. Hierin was soms bijstelling nodig of er waren situaties ter plekke anders dan van tevoren bedacht. Uitdagend, maar soms ook lastig;
- Vakanties, ziekte en uitval van medewerkers zorgt altijd voor onvoorziene omstandigheden en dus tijdverlies; ook dat is tijdens dit project wel aan de hand geweest. Een goede planning heeft overigens geholpen het maximale uit de aanwezigheid en beschikbaarheid te halen;
- De verhouding tussen theorie, vooronderzoek, literatuurstudie en het ontwerpen en uitvoeren van de interventie was wel wat scheef. Een lange tijd is er geïnventariseerd, om dát te ontwikkelen wat het meest effectief en werkbaar zal zijn en er is dan betrekkelijk kort tijd om het uit te voeren en te evalueren;
- Jongerenwerkers waren niet tijdens dit hele onderzoek zeker van hun baan, wat ook voor het project onzekerheid en onrust met zich mee heeft gebracht;
- De woon- en werkplekken van de projectgroepleden en buurtcentrum Mariaberg zijn geografisch ver bij elkaar vandaan. Het maakt het lastiger om even snel binnen te lopen, daarover moeten steeds duidelijke afspraken worden gemaakt.
- Samenwerking tussen professionals uit de welzijns- en geestelijke gezondheidszorgsector betekende ook een ander agendabeleid. De interventie werd veel in de avonden voorbereid en vond plaats in het weekend;

- Na het RAAK-project hield de samenwerking op, waarmee vragen opdoken als: 'Wat is de houdbaarheid van een dergelijke interventie? Hoe kan er een vervolg aan gegeven worden? Hoe duurzaam is de samenwerking geweest?'

4.2 De interventie

Hoe ziet de uiteindelijke interventie er uit?

De interventie, die in Mariaberg in het kader van dit onderzoek in dialoog is ontwikkeld en ingezet, is een kortdurende, maar intensieve interventie. Een 'Masterclass Drama'-weekend in mei 2012 heeft plaatsgevonden en twee dagen lang kregen de jongeren van Mariaberg les van de projectleider en de dramatherapeut. In het weekend werd toegewerkt naar een terugspeeltheatervoorstelling (product) op de zondagmiddag voor de buurtbewoners van Mariaberg.

Programma:

1. *Kick-offbijeenkomst* (doordeweekse dag, bij voorkeur soosavond: 19.00 – 21.00 uur): in deze bijeenkomst worden de plannen verteld van de masterclass en worden deelnemers gevraagd om na te denken welke muziek ze willen meenemen naar de masterclass. Kort wordt de inhoud en bedoeling van het weekend doorgenomen;
2. *Dag 1 'Masterclass Drama'* (10.00 – 16.00 uur): naast de nadere kennismaking, wordt er gestart met een fysieke warming-up op muziek, waarna de deelnemers op muziek een improvisatie gaan maken; het verhaal vertellen dat uit de muziek komt. Daarna de basisregels van improvisatie bijbrengen, door middel van verschillende improvisatie-/theatersport werkvormen. Introductie van de STOP/GAP-methode, eigen situaties van de deelnemers op briefjes in de hoed en daarna uitspelen. Richten op het leren uitspelen van een dramatisch conflict;
3. *Dag 2 'Masterclass Drama'* (10.00 – 15.00 uur): start wederom met een fysieke warming-up, daarna verdere introductie in verschillende terugspeeltheatervormen. Samenstellen van de volgorde van de voorstelling en *clean-up*; doorloopvoorstelling, inclusief opkomst en applaus incasseren;
4. *Dag 2 (Finale) 'Masterclass Drama'* (15.00 – 16.00 uur): terugspeeltheatervoorstelling voor de buurt, waarin de jongeren scènes van het publiek terugspelen, afgewisseld met eigen voorbereide stukjes die op basis van improvisatie op muziek zijn ontstaan.

Zie ook bijlage I voor meer inhoudelijke informatie over de werkvormen en technieken, die zijn gebruikt tijdens deze masterclass.

Hoe is de interventie tot stand gekomen?

De interventie is tot stand gekomen vanuit dataverzameling en data-analyse in de inventarisatiefase, vanuit de interviews met respondenten en door literatuuronderzoek. Uit interviews bleek dat het toewerken naar een product belangrijk was, omdat het voor de jongeren dan tastbaar en met een resultaat zou zijn. Daarnaast leek het ons qua inzet, en op advies van de jongerenwerkers, praktischer om een flink aantal uren in een korte tijd met elkaar te werken, dan wekelijks anderhalf uur bijvoorbeeld. Hiermee hebben we het risico op *drop-out* willen voorkomen. Het is, voor de motivatie van de jongeren, makkelijker om binnen korte tijd intensief met iets bezig te zijn, dan verdeeld over een langere periode en kortere momenten.

Om de groepscohesie te bevorderen, bedacht de jongerenwerker dat het goed zou zijn om er een weekend van te maken, inclusief samen eten en voor de jongeren ook een overnachting in het buurtcentrum. Het leek ons een goed idee dat de jongeren een heel weekend ook echt vrij waren van verplichtingen en als een 'cadeau' dit weekend kregen. Dit leek ons motiverend en bindend.

Over de keuze van de werkvormen van deze masterclass is lang nagedacht. Drama-therapeutische interventies binnen dit onderzoek zijn (voornamelijk) gericht op het versterken en bevorderen van protectieve (beschermende) factoren bij jongeren. Uit de data-analyse kwamen vele adviezen naar voren over het werken met theater met deze doelgroep jongeren. Er werden niet zozeer concrete werkvormen genoemd, maar wat in het dramatherapeutisch jargon 'methodische principes' genoemd worden. Improvisatie als methodiek voorzag in de principes die uit de data-analyse naar voren kwamen. Uiteindelijk is gekozen om voor verschillende improvisatievormen te kiezen, omdat deze de meeste mogelijkheden bieden voor het projecteren van eigen materiaal en het vertellen van verhalen van zichzelf of het publiek. Dramatherapeutische interventies binnen dit onderzoek zijn (voornamelijk) gericht op het versterken en bevorderen van protectieve (beschermende) factoren bij jongeren.

Daarnaast geeft improvisatie de mogelijkheid om het niveau aan te passen aan dat wat de groep al kan en ze vervolgens steeds meer uit te dagen om hun grenzen op te zoeken. Improviseren op het toneel doet een appèl op niet vooruit denken, maar ter plekke een oplossing of vervolg verzinnen van een situatie die zich voordoet. Kunnen improviseren op een podium en in het dagelijks leven maakt het repertoire van de speler groter. Flexibeler en met meer opties kunnen inspelen op een probleemsituatie vergroot het zelfvertrouwen en verlaagt de kans op destructief gedrag. Dat leek ons een belangrijke competentie die ontwikkeld kan worden in elke jongere, al dan niet met problematiek. De grote behoefte van deze specifieke jongeren om het eigen verhaal en het verhaal wat leeft in het publiek te vertellen, wilden we recht doen door met improvisatie en terugspeeltheater in een voorstellingsvorm te werken. Uit de data-analyse kwam het belang naar voren om een podium te bieden voor eigen verhalen van de jongeren: 'Het uiteindelijke verhaal is een gecombineerd verhaal uit gedeelde verhalen van spelers, in gedeeltes op het podium te zien. Dat vinden mensen fijn; de gelijkenis, dat valideert. Dat ben ik niet, maar het is waar, ik ken dit, ik herken dit. Die waarde geeft erkenning. Het publieke karakter van theater is ook erkennend; *once it is on the stage, it is true*. Het bestaat, het is niet langer alleen meer in jou van binnen (Thompson, 2011).'

Naar een voorstelling toewerken is iets dat deze jongeren al kenden en we wilden hen een ambitieuze, maar prikkelende uitdaging geven. Dit door hen daar in heel korte tijd naar toe te laten werken, waar ze gewend waren dit in een heel lange periode te doen, met veel tekst leren en dergelijke. Het opdoen van een succeservaring door een zulk ambitieus doel te laten lukken, vonden we erg belangrijk.

Daarnaast wilden we graag dat wat we deden niet enkel invloed had op de jongeren, maar ook op de buurtbewoners, familieleden en andere belangstellenden die bij de voorstelling zouden zijn. Ook zij kregen de mogelijkheid om eigen materiaal te laten terugspelen. De waardering van de *community*, de buurt, voor wat de jongeren in korte tijd konden maken/presteren, was volgens ons van groot belang.

De therapie van het applaus is een hele werkzame factor. Daarnaast creëert spelen mogelijkheden voor terugkoppeling door publiek en de speler krijgt reactie (Opdebeek, 2011).

Therapiedoelen

De doelen waarop we ons hebben gericht zijn tweeledig: ze zijn gericht op de exploratie van 'ik' en van 'de ander'. De methodiek biedt integratie van werken met beide doelen; door het verkennen en vormgeven van de belevingswereld van de ander, wordt op de vraag naar eigen beleving, referentiekader en overweging geappelleerd. Het eigene van drama, namelijk door een andere bril en met een ander perspectief naar een situatie kijken, wordt hierbij aangesproken. Daarnaast biedt het mogelijkheden om dat, wat men al kan, uit te breiden met nieuwe werkvormen en het daagt de hele interventie uit tot talentontwikkeling.

De doelen die we hanteren in verschillende fases van de masterclass zijn verschillend. Er zijn een aantal doelen die gericht zijn op kennismaking, *commitment* creëren, motiveren en opwarmen, waar met name tijdens de startfase werkvormen aan gekoppeld worden.

Daarnaast zijn er sociale doelen die in de verschillende werkvormen worden nagestreefd: luisteren naar elkaar, samenwerken, participeren in een groep, bevorderen van de assertiviteit, inleven in de ander, respect hebben voor elkaars inbreng/verhaal en – niet onbelangrijk – het beleven van (spel)plezier.

Empowerment moet in dit project gezien worden als het creëren van voorwaarden rondom een kunstproces om hun talenten te kunnen ontwikkelen; de jongere helpen 'om zichzelf te helpen'. Er zijn doelen die zijn gericht op *empowerment*: vergroten van eigenwaarde, vergroten van zelfvertrouwen, in de belangstelling durven staan en het vergroten van gedragsrepertoire.

Doelen die we hebben voor de *community*: het onderzoeken van een meerwaarde die dramatherapie kan bieden voor jongerenwerkers en het betrekken van buurtbewoners bij de activiteiten van jongeren, zodat er meer onderling begrip, verdraagzaamheid en respect is voor de generaties onderling. Zoals één van de toeschouwers zei na de voorstelling: 'Op deze manier kunnen buurtbewoners ook eens zien dat jongeren tot andere dingen in staat zijn dan in hun voortuin pissen en de boel vernielen.'

Motivatie

Over de motivatie van de jongeren is in eerdere onderdelen al wel het een en ander gezegd. Motiveren van jongeren is een voortdurend proces, waarin, in de ogen van de projectleden, de jongerenwerker een hele belangrijke rol speelt, die van onschatbare waarde is voor het slagen van een dergelijke interventie. De jongerenwerker is de bekende van de jongere en is vertrouwenspersoon. Er is een band mee, die kent de jongere vaak beter dan de eigen familieleden; soms al vanaf hele jonge leeftijd. Als de jongerenwerker uitstraalt dat de interventie deugt en dat de projectleden deugen, dan is het halve werk al gedaan. Het leek ons niet zo belangrijk in het begin, maar het is erg belangrijk gebleken.

Voor de projectleden is ruim baan gemaakt, ze zijn met veel eards geïntroduceerd als professionals op het gebied van drama en dat heeft gemaakt dat we zelf weinig motiverende zaken hebben hoeven doen. De eigen enthousiaste en spontane houding, waarbij laagdrempeligheid een belangrijke rol speelt, heeft daar zeker aan bijgedragen. Een kort en intensief aanbod, met een duidelijk eindproduct, bleek motiverend voor de jongeren.

Het aansluiten bij iets wat er al was, in dit geval een bestaande groep met een behoorlijke groepscohesie, en het zoeken naar een toegevoegde waarde, bleken een succesvol concept in de motivatie van de jongeren om deel te nemen. Een gezellige, ontspannen en ongedwongen sfeer tijdens de masterclass, waarbij ook gezamenlijk gepauzeerd en gegeten werd en door de jongeren, met de jongerenwerkers, ook werd overnacht in de soos van het buurtcentrum, maakte het nog meer één geheel. De betrokken en laagdrempelige attitude van de projectleider en de dramatherapeut werd door de jongeren en de jongerenwerker ook genoemd als een succesfactor en als motiverend. Het feit dat de jongerenwerkers, *community artist* en stagiair zelf als deelnemer deelnamen aan de masterclass, werkte zeer motiverend. Het gaf hen de kans om mee te doen met de jongeren, in plaats van voor de groep te staan, maar zorgde ook voor meer structuur en motivatie.

Nazorg

Wij denken dat nazorg voor de jongeren, in het kader van dit project, anders gezien móét worden dan nazorg na therapie. Als het we het van een afstand bekijken en analyseren, dan zien we dat twee onderzoekende dramatherapeuten, in samenwerking met een jongerenwerker en *community artist*, nieuw aanbod hebben ontwikkeld met én voor jongeren, die niet met een hulpvraag naar het buurtcentrum zijn gekomen. Vanwege de bijzondere sociale milieus waaruit de jongeren komen, is er in sommige gevallen, als we het klinisch zouden bekijken, wel sprake van psychische problematiek of ontwikkelingsachterstand. Een interventie ontwerpen voor een groep zonder duidelijke hulpvraag was voor dramatherapeuten al even 'omdenken'. Door het gezamenlijke uit de jongeren te halen en te werken aan doelen die ego-versterkend zijn en gericht zijn op talentontwikkeling en ontwikkeling van de identiteit, is gekozen voor een laagdrempelig, maar tegelijkertijd ambitieus, traject. Jongeren geven in de evaluaties ook aan dat vooral de nieuwe werkvormen hen hebben uitgedaagd en positief hebben verrast. 'Hoe houd je een dergelijk resultaat vast?', is dan de vraag. 'Hoe borg je de geboekte resultaten?' De jongerenwerker ter plekke is daar al zeer voortvarend mee te werk gegaan en heeft op eigen initiatief twee terugspeeltheatervoorstellingen georganiseerd in oktober 2012, in het kader van de 'Week van de Opvoeding'. Deze voorstellingen berustten op ongeveer hetzelfde format als de voorstelling tijdens de masterclass. Bij één van de voorstellingen waren de projectleden aanwezig als spelleider. Te zien was dat jongeren er opnieuw erg veel plezier in hadden om verhalen uit het publiek terug te spelen, maar wel wat onvoorbereid, of zonder structuur, het podium op gingen. Voor deze specifieke groep blijft de cultuur van buurttheater maken waarschijnlijk wel actief de komende jaren. Daarin wordt voorzien in een behoefte aan verhalen vertellen en in een theatrale vorm gieten van de jongeren. Het blijven ontwikkelen kan gestimuleerd worden door de jongerenwerkers meer te scholen, de *community artist* te blijven betrekken en een dergelijk project, waarbij ook de dramatherapeuten inschuiven, te herhalen. Dit zou kunnen gebeuren middels een stageplek voor dramatherapeuten of het kortdurend inhuren van een zelfstandig dramatherapeut. Een dramatherapeut kan daarnaast in overleg met de jongerenwerker ook makkelijker doorverwijzen en een sleutelfiguur zijn tussen de jongere en andere hulpverleners. In een ideaal geval wordt er een dramatherapeut op consultbasis ingehuurd door het jongerenwerk die, naast dergelijke projecten, ook individuele sessies kan bieden aan jongeren die wat meer specifieke hulp nodig hebben. Of een en ander gerealiseerd kan worden, is wel afhankelijk van in hoeverre er financiële middelen worden vrijgemaakt. Hierin is nog wel wat lobbywerk te verrichten.

5 Resultaten (tussentijdse) evaluaties

5.1 Procesevaluatie

De resultaten zullen worden besproken, gekoppeld aan de vraagstelling die er aan ten grondslag ligt. Eerst zal de vraagstelling worden genoemd en vervolgens zullen de resultaten worden besproken.

Hoe ervaren de diverse betrokkenen (het verloop van) de interventie?

De interventie is door alle betrokken partijen als (positief) verrassend en succesvol ervaren. De jongeren waren overwegend positief verrast door het aanbod, hielden – beter dan verwacht – de concentratie vast en werden positief uitgedaagd om meer van zichzelf te laten zien tijdens de masterclass en ook tijdens de voorstelling. Alle jongeren waren het hele weekend aanwezig, geboeid en hebben zich naar kunnen ingezet voor het slagen van het weekend en de voorstelling.

De jongerenwerker gaf aan dat er ‘bergen verzet zijn’, hiermee benoemend dat ze positief verrast was door de inzet en reacties van de jongeren op het aanbod, dat ze gezien heeft wat improvisatie met de jongeren deed en dat de voorstelling erg goed en naar tevredenheid was verlopen. Reacties van buurtbewoners achteraf versterkten dit tevreden gevoel.

De *community artist* gaf aan het prettig gevonden te hebben om als deelnemer eens mee te doen, tegelijkertijd gaf dit ook wat rolverwarring of riep het soms onzekerheid op. Zij gaf met name aan dat ze erg gekeken heeft naar de manier waarop de masterclass is aangeboden. Hierin waren structuur, het met lol, liefde en plezier uitvoeren en een grote betrokkenheid volgens haar kernwoorden waarom het verlopen is zoals het verlopen is. De projectleider en dramatherapeut zelf gaven aan heel tevreden te zijn en ook verrast, doordat er eigenlijk zo weinig weerstand te merken was geweest, zelfs bij emotioneel wat meer uitdagende werkvormen. Dit riep de vraag op of ze in de dramatherapeutische praktijk mogelijk niet te omzichtig te werk gaan. Ook de ervaren betrokkenheid bij de jongeren, de buurt en het buurtwerk hebben zij als zeer intens en zeer positief beleefd. Zij voelden zich na de interventie ‘een beetje Mariaberg’. Hiermee wordt aangegeven hoezeer het onderdeel worden van de groep een beroep doet op de vaardigheden van de dramatherapeut om professionele distantie te koppelen met motiverende en enthousiasmerende betrokkenheid.

De doelen zijn grotendeels aan bod gekomen, met name de sociale doelen, de doelen gericht op talentontwikkeling en de doelen gericht op de buurt. Het bleken werkbare doelen die, zonder dat ze vanuit een duidelijke hulpvraag zijn ontstaan, tegemoet kwamen aan de behoeften van de jongeren en de jongerenwerker.

Het is daarnaast goed gelukt om, middels interviews en het maken van video- en fotomateriaal, kwalitatieve en kwantitatieve data te verzamelen aan de hand waarvan de interventie geëvalueerd kon worden.

Wat ervaren de diverse betrokkenen als bevorderende en belemmerende factoren tijdens de uitvoering?

Bevorderende factoren:

- Een goede onderlinge taakverdeling tussen projectleider, dramatherapeut, jongerenwerker en *community artist* werd benoemd als een succesfactor;
- Flexibiliteit en inspelen op de (on)mogelijkheden ter plekke droegen bij aan een ontspannen en informele sfeer;
- Het programma was ingesteld op regelmatige pauzes; zo regelmatig, dat de deelnemers zelf af en toe aangaven deze niet nodig te hebben of langer door te gaan. Volgens de projectleden een positief teken;
- Het feit dat er, om de hele masterclass heen, nog meer was georganiseerd (eten/logeren) droeg bij aan de groepscohesie en de sfeer. Dat andere mensen daar mee bezig waren, terwijl de therapeuten aan het werk waren, was heel fijn en voorwaardenscheppend (buurtbewoners deden boodschappen, maakten eten klaar en maakten de zaal klaar voor de voorstelling);
- Enthousiasme;
- Serieus nemen jongeren/luisteren naar de jongeren.

Belemmerende factoren:

- Het programma was ambitieus en het draaiboek dat van tevoren was bedacht was te vol, dit vereiste bijstelling. Sommige zaken, zoals het improviseren op muziek, namen langer tijd in beslag dan verwacht;
- Veel deelnemers hadden familieleden uitgenodigd; of deze wel of niet kwamen naar de voorstelling was soms van invloed op de stemming van de deelnemer. Het feit dat er niet van iedereen publiek was, vonden de projectleden jammer, maar vonden de deelnemers zelf vanzelfsprekend. Ze spraken later uit dat de 'belangrijke anderen' die ze mochten uitnodigen, in een aantal gevallen de jongerenwerkers zelf waren.

Aanpassingen die werden gedaan aan de interventie, op grond van ervaringen gaandeweg/achteraf:

- Bijstelling van het draaiboek en verminderen van werkvormen die we konden aanbieden;
- Het doorlopen van de voorstellingsvorm (*clean-up*) werd belangrijker gemaakt op dag 2. Dat bleek goed te werken, omdat het zo meer structuur bood aan de voorstelling en de deelnemers met meer vertrouwen op het podium konden staan;
- Het bieden van een goede structuur als spelleider is van belang om het spel aan de gang te houden, dramatisch interessant en dus ook voor het publiek aantrekkelijk. Een groep die beginnend improviseert, heeft dit niet meteen 'in de vingers'. Hiervoor is toch echt de ervaring van de dramatherapeut nodig, die kan *side-coachen*, meespelen, regisseren en rekening houden met talenten en beperkingen tegelijkertijd.

5.2 Evaluatie ervaren effecten

De resultaten van de interventie zijn zowel kwalitatief, middels diverse dataverzamelmethode(n) en kwantitatief, middels meetinstrumenten, in kaart gebracht. Gestart wordt met het beschrijven van de resultaten uit de kwalitatieve data (paragraaf 5.2.1 – 5.2.3) en vervolgens worden de resultaten uit de kwantitatieve analyse besproken (in paragraaf 5.2.4).

De effectevaluatie kwam tot stand door data-analyse van de dramatherapie-interventie in Mariaberg. Uit de analyse kwamen drie hoofdcategorieën naar voren, te weten:

- Doelen en subdoelen voor de toegepaste interventie;
- Beschrijving van de effecten van de doelen;
- Bevorderende factoren, in samenwerking met vaktherapie, jongerenwerk en *community artist*.

5.2.1 Doelen en subdoelen van de interventie

De interventie binnen dit RAAK-project was oorspronkelijk gericht op ontwikkeling op drie gebieden: het gebied van sociale omgang, *community* en *empowerment* en talentontwikkeling.

In de data-analyse kwamen deze doelen als hoofdcategorieën naar voren. Gaandeweg bleek echter dat deze hoofdcategorieën meer subcategorieën van effecten omvatten. Deze subcategorieën worden in de volgende paragrafen nader omschreven en toegelicht. In paragraaf 5.2.2 volgt een beschrijving van deze effecten, zoals waargenomen tijdens en na de interventie.

5.2.1.1 Sociale omgang en subdoelen

Sociale omgang omvat alles waarin de jongere zich verhoudt tot de ander. Of dat nu de onderzoeker, de dramatherapeut, de jongerenwerker of de andere jongere is. In de evaluatie komt dit ontwikkelingsgebied uitgebreid aan de orde. Alle deelnemers, jongerenwerkers, jongeren en onderzoekers rapporteren hier het meest frequent over. De interventie leverde de volgende subdoelen en subcategorieën op.

<i>Subdoel</i>	<i>Omschrijving subcategorie</i>
Interactie	Hoe de jongere met groepsgenoten, jongerenwerkers en onderzoekers omgaat.
Samenwerken	Hoe de omgang met groepsgenoten er uitziet tijdens de interventie en in hoeverre de jongere in staat is samen te werken.
Gedragsrepertoire	De mate waarin de jongere kan variëren in gedrag, naar gelang de situatie.

5.2.1.2 Community en subdoelen

Community-doelen zijn doelen waarbij de jongere zich verhoudt in relatie tot zijn omgeving, de *community*.

<i>Subdoel</i>	<i>Omschrijving subcategorie</i>
Groepscohesie	De mate waarin de verschillende jongeren een groep vormen en de mate waarin zij in staat zijn als geheel samen te werken.

5.2.1.3 Empowerment, talentontwikkeling en subdoelen

Empowerment komt naar voren in dit project als het creëren van voorwaarden rondom een kunstproces, zodat jongeren hun talenten kunnen ontwikkelen. De jongere helpen 'om zichzelf te helpen', om sluimerende of al aanwezige talenten tot bloei te laten komen.

Subdoel	Omschrijving van subcategorie
Succeservaring/ zelfbeeld	De mate waarin de jongere beleeft succesvol of competent te zijn, hoe de jongere zichzelf omschrijft en zichzelf waardeert.
Zelfonthulling	De mate waarin de jongere zijn belevingswereld tentoonspreidt.
Rollenrepertoire	De mate waarin de jongere in staat is verschillende soorten rollen te vervullen en nieuwe rollen te ontwikkelen.
Reflectie en introspectie	De mate waarin de jongere in staat is naar eigen gedrag, gedachtes en gevoelens te kijken en hoe dit zichtbaar wordt.
Concentratie	De mate waarin de jongere zijn aandacht kan houden bij de opdracht.
Motivatie	De mate waarin de jongere in staat is zichzelf aan de activiteit te binden en inzet te tonen.

5.2.2 Beschrijving van effecten per doel

De effecten die uit de evaluatie en data-analyse naar voren kwamen, werden door jongerenwerker/*community artist*, vaktherapeut of jongeren verwoord of beschreven. Hieronder volgt per categorie (zoals gedefinieerd in paragraaf 5.2.1) een omschrijving van de effecten.

5.2.2.1 Sociale omgang

Op het gebied van sociale omgang werden over de volgende gebieden effecten gerapporteerd:

Interactie

Jongerenwerkers en *community artist* geven in de evaluatie aan verbaasd te zijn over positieve interactie tussen de jongeren tijdens de interventie. Hoewel het lange dagen waren en de jongeren regelmatig op elkaar moesten wachten, verliep het contact vlot en positief. De jongeren toonden zich behulpzaam naar elkaar, ook naar groepsleden waar men anders minder mee omgaat. De jongeren geven in de evaluatie veelvuldig aan dat het 'gezellig was met onze groep'.

Samenwerken

De jongerengroep in Mariaberg wordt gekenmerkt door snelle stroom van interactie, de jongeren houden elkaar voortdurend nauwlettend in de gaten en becommentariëren elkaars gedrag. In het spel ontstaat er een nieuwe vorm van interactie in de vorm van samenwerken. De gerichtheid op elkaar wordt zo, dat de jongeren er herhaaldelijk voor kiezen met de grote groep te spelen (hetgeen vereist dat men meer op elkaar moet wachten en minder aan de beurt komt). Daarnaast houdt de groep in de gaten of eenieder evenredig aan de beurt komt en wordt er actief geseind om samenspel af te spreken.

Op het gebied van samenwerken viel verder op dat de afstemming op elkaar aanwezig bleef. Een voorbeeld is een jongere die moeite heeft met uitdrukking geven in taal, hij

zoekt non-verbale steun bij groepsgenoten, die dit oppikken en inspringen door iets voor hem uit te leggen. Een jongere verwoordt het effect van deelname als volgt: 'Je kunt van toneel leren om socialer te zijn en zo, omdat je in een groep bent en zo. Je leert eigenlijk best wel veel, alleen al door naar toneel te gaan.'

Gedragsrepertoire

Gedurende het gehele weekend valt, in observatie en evaluatie, op dat de jongeren veel plezier beleven aan voor hun onbekende en nieuwe elementen. Men waardeert zaken die 'we nog nooit gedaan hadden' als het leukste of het meest leerzaam. De drempel om iets nieuws te proberen was laag en de jongeren waren vlot te stimuleren om een uitdagende opdracht aan te gaan.

5.2.2.2 *Community*

Op het gebied van *community* werd voornamelijk effect gerapporteerd over de vorming van groepscohesie. Jongerenwerkers en *community artist* vertellen dat het proces van theater maken sterk bijgedragen heeft aan groepsvorming. Nu de jongeren elkaar steeds beter kennen, komen ze ook buiten het buurthuis bij elkaar én helpen ze elkaar in het dagelijks leven. Ze weten nu meer van elkaar en kunnen daardoor storend of moeilijk gedrag van de ander beter begrijpen. Ook betrokkenen uit de buurt, die als toeschouwer betrokken waren of hielpen met de randvoorwaarden, gaven positieve feedback over de waargenomen prestaties van de jongeren en spraken hun trots uit.

De jongeren geven het belang van de groep in hun eigen woorden ook aan: 'Toneel, dat houdt de jeugd van de straat af. Je bent met elkaar, en ja, dan leer je elkaar goed kennen.'

Of: 'Ik dacht eerst: *oh, ik doe eens voor de grap mee*. En ja, daarna heb ik gewoon de hele tijd meegedaan.'

5.2.2.3 *Empowerment en talentontwikkeling*

In de evaluatie van de interventie kwamen veelvuldig voorbeelden van de ontwikkeling van de jongeren naar voren. De drama-interventie lijkt invloed uit te oefenen op de volgende gebieden:

Zelfonthulling

Jongerenwerker en *community artist* geven aan dat drama-interventies jongeren de veiligheid bieden zichzelf te laten zien, 'zoals we ze niet zo vaak zien'. Door het fictief karakter van drama kan de jongere zijn belevingswereld uitdrukken en hierover communiceren met anderen. Gelet op de vaak moeilijke leefomstandigheden van de jongere, is het belangrijk dat men verhalen kan delen. Een gedeeld gevoel onder de jongeren, is gevat in de uitspraak van één van de groepsleden: 'Als ik speel over mijzelf, dan hoop ik dat er iemand is die denkt: *ik ben niet alleen*.'

Reflectie en introspectie

De jongeren reageerde sterk op scènes waarin (hun eigen) dilemma's en verhalen werden uitgespeeld. Van de kant kwamen reacties als: 'dat was net echt' of 'het was net alsof ik er zelf bij was'. Naar aanleiding hiervan ontstonden korte nabesprekingen over wat de scène opriep, welke rol er mee geïdentificeerd werd en er ontstond discussie over goed en fout. Het spelen van nieuwe rollen en het anticiperen op onbekende situaties werd door de jongeren als zeer positief geëvalueerd: 'Ik weet meestal niet van

mezelf wat ik kan' en 'ik wist niet dat ik dat kon'. Opvallend was dat de jongeren weinig woorden hebben om zich uit te drukken. Waar men aan het begin van het weekend op reflectiemomenten weinig aangaf, werd in de evaluatie bijvoorbeeld met deze woorden teruggekeken: 'Ja, dat je gewoon een papiertje trekt en ineens iets moet spelen zomaar. Het was niet moeilijk, maar wel anders om iets zo te bedenken. Maar dat ging wel goed.'

Concentratie

De mate van concentratie en afstemming neemt sterk toe gedurende het spelen. Hiertoe blijken de jongeren weinig begeleiding nodig te hebben om de overgang van het alledaagse leven naar het spelen te maken. Oefeningen ter bevordering van afstemming zijn binnen korte tijd effectief en de vaardigheid lijkt in deze groep te beklijven; de jongeren kunnen deze geoefende vaardigheid in volgende werkvormen sneller demonstreren.

Bij aanvang van de interventie viel het de vaktherapeuten op dat de jongeren veel coaching nodig hadden om naar elkaars ideeën te luisteren. Naarmate men langer met elkaar speelt verloopt dit afstemmen steeds vlotter, men kan meegaan in het spelidee van de ander en de scène af laten lopen zonder regie van de kant van de vaktherapeuten. De jongeren bleken, middels de oefeningen, in staat om zich voor langere tijd te concentreren en zich te binden aan een activiteit. Hoewel van tevoren voorspeld was dat dit moeilijk zou zijn, waren het de jongeren die vroegen om langer door te gaan met een werkvorm. De vraag 'en wat gaan we nu doen?' kwam zeer regelmatig voor in het weekend.

Vanaf de kant werd zeer geconcentreerd gekeken naar de scènes en hardop gereageerd op de conflicten die uitgespeeld worden. Er kwamen reacties als 'dat was net echt' of 'het was net alsof ik er zelf bij was'. Naar aanleiding hiervan ontstonden korte nabesprekingen over wat de scène opriep, welke rol er mee geïdentificeerd werd en hoe men bepaalde intenties in het spel van de ander gezien heeft.

Motivatie

In de evaluatie noemen jongerenwerkers en *community artist* de motivatie van de jongeren als belangrijk effect: 'Dit heb ik aan alles gemerkt, niet één keer de vraag van "oh, wanneer mogen we nu gaan roken?" of "wanneer hebben we pauze?". Ze gingen zelf op tijd slapen, omdat ze zoiets hadden van: "we moeten fit zijn morgen".'

De jongeren tonen zich zeer gemotiveerd om te spelen en tonen en delen spelplezier. De ingezette dramavormen doen bij deze groep veel appèl op positieve interactie, de jongeren zoeken elkaar op en er is veelvuldig gebruik van humor. De jongeren bieden zich enthousiast aan om speler te zijn, ook als ze nog niet weten welke rol ze zullen krijgen.

Succeservaring

Jongerenwerkers, *community artist* en onderzoekers evalueren het maken van een voorstelling als een succeservaring voor de jongeren. Hiermee hebben ze de kans om zichzelf op een andere manier te laten zien aan de buurt en om gezien te worden als iemand die iets goed kan. De jongeren kunnen zo laten zien waar ze toe in staat zijn en oogsten hier applaus voor. De jongeren verwoorden hun ervaringen op dit gebied als volgt: 'Dus ze kunnen wel zeggen: "wah, kijk hem, voor schut", maar als het toneel is afgelopen, ben je weer je eigens. Dan is het weer van: "je bent wel weer een andere jongen dan op het toneel". Je leven is eigenlijk ook een groot toneel.'

‘Het is allemaal onverwacht, je kunt het niet inschatten; dan is het maar net of het goed gaat, hè. Maar dat is juist leuk.’

‘Je merkt dat mensen het leuk vinden en dan wil je een stapje hoger, kijken wat de mensen er dan van denken.’

‘Bij een toneelvoorstelling weten de mensen het niet, maar als je iets fout doet, sta je toch voor aap. Je kan gewoon lossen, je kunt met z’n allen doen wat je wilt. Dat wat in je opkomt, doe je gewoon.’

Rollenrepertoire

De jongeren kijken positief terug wordt op het aannemen van nieuwe rollen, zo blijkt in de evaluatie. Ze speelden rollen die men niet van zichzelf kende of waar men zich niet eerder mee geïdentificeerd had. Verschillende jongeren geven aan: ‘Ik wist niet dat ik dat kon’, en juist dit onbekende, verrassende element wordt als zeer positief geëvalueerd.

Het gegeven van publiek hebben die dit aanschouwt, is een belangrijke factor. Of zoals één van de jongeren opmerkte: ‘Je merkt dat mensen het leuk vinden en dan wil je een stapje hoger, kijken wat de mensen er dan van denken.’

Of een andere jongere: ‘Ik vond dat juist het leukste. Het zijn geen dingen die je zelf verzint, zo van: *nu ga ik even dat zeggen*. Je weet nergens van, wat er gaat komen, wat je gaat zeggen en dan wordt er geroepen “bij de dokter”. Je weet niet wat er gaat gebeuren, wat de persoon achter je gaat doen.’

In de evaluatie maakt een andere jongere uit zichzelf de volgende verbinding: ‘Op school ben je een leerling, dan moet je netjes zijn. Thuis ben je een zoon, op straat ben je weer een vriend. En daar ben je weer iemand anders.’

5.2.3 Ervaren succesfactoren in de samenwerking vaktherapie, jongerenwerk en community artist

Deze hoofdcategorie beschrijft de door de betrokkenen ervaren bevorderende en belemmerende factoren in de samenwerking; de succesfactoren als het ware. Er worden drie subcategorieën onderscheiden en besproken, te weten: aanwezigheid en samenwerking jongerenwerk en *community artist*, bevorderende factoren in attitude van vaktherapeut (door jongerenwerkers) en bevorderende factoren vaktherapeut in setting jongerenwerk (door jongeren).

Aanwezigheid en samenwerking jongerenwerk en *community artist*

In de evaluaties geven jongeren meermaals aan dat ze het ‘heel erg leuk’ vonden dat de jongerenwerkers en *community artist* meededen: ‘Normaal staat Gina voor de groep ons uit te leggen. En Roy, die hadden we nog nooit gezien! Hij had nog nooit toneel gespeeld. Ik vond hem best wel goed, hij deed goed mee.’

In de werkvormen valt op dat zij veelvuldig contact zoeken met de jongerenwerkers, zeker in werkvormen die voor hen onbekend zijn. Als deze iets voorgedaan hebben, wordt de speldrempel verlaagd en kunnen de jongeren zelfstandig aan de slag: ‘Maar het was wel fijn om niet als eerste te hoeven. Het was wel dat het even eerst voorgedaan werd, dan kon je het daarna zelf gaan doen en weten of het goed is.’

Verder viel in de evaluatie op dat de jongeren de jongerenwerkers nauwlettend in de gaten hebben gehouden, zo blijkt bij het navertellen van concrete observaties. Ze lijken met name gelet te hebben op de mate van veiligheid die de jongerenwerker ervoer om te gaan spelen. Verschillende jongeren vertellen naar aanleiding daarvan hun eigen ervaring, in de trant van: ‘Roy vond het eerst best wel spannend. Hij was bang dat hij

voor schut stond, maar dat is gewoon eerst even wennen. Je kan eigenlijk niet voor schut staan.’ Samenvattend kan gesteld worden dat de interventie niet de behaalde effecten gehad zou hebben zonder de aanwezigheid van de (vertrouwde) jongerenwerkers.

Bevorderende factoren in attitude van vaktherapeut (door jongerenwerkers)

In het evalueren van de interventie noemen jongerenwerker en *community artist* de attitude van de vaktherapeuten als een succesfactor: ‘Het zit ‘m ook in jullie. Het is een beetje lullig om te zeggen, maar je zou kunnen zeggen dat je willekeurig andere mensen zou kunnen neerzetten met hetzelfde programma, maar dat is niet zo. Het gaat om hoe je het doet. [...] de indruk is dat jullie het zelf heel leuk vinden om te doen en dat is niet alleen omdat Mariaberg zo leuk is. Dat heeft te maken met jullie, dat doen jullie, iets wat jullie zelf meenemen.’

Er wordt benadrukt dat de jongeren zeer sensitief zijn voor de attitude van de ander. Uit ervaring weet men dat er alleen ‘ingang’ bij de jongeren is als er een bevlogenheid en betrokkenheid aanwezig is of, zoals vaak genoemd wordt in de evaluatie, ‘als je werkt met liefde voor wat je doet’. Dit is iets wat de introductie van de een nieuwe persoon of een nieuwe discipline kan maken of breken: ‘Als je niet met liefde voor je vak werkt, dan ben je het meteen kwijt, dan val je door de mand. Dus dan moet je van een bepaald slag zijn om dat te willen en te kunnen.’

Bevorderende factoren vaktherapeut in setting jongerenwerk (door jongeren)

In de evaluatie van de jongerenwerkers gaven bijna alle jongeren aan dat ze ‘geen verwachtingen hadden, ik laat me verassen’. Opmerkelijk is dat de jongeren evalueren in termen van welke negatieve verwachtingen níét zijn uitgekomen: ‘Ik had geen problemen met jullie, het was niet saai, jullie waren niet streng zo van: “het moet zo en zo”.’

Als de ontkrachting van de geanticiperde ervaringen achter de rug zijn, volgt het opsommen van herinneringen aan het weekend, die men als positief beleefd heeft: ‘dat met die ruggen tegen elkaar’ of ‘dat we meteen die stickers hadden en dan met die namen en de stoelen’. Nadat hier met elkaar over gedeeld en gelachen is, volgde een evaluatie van de ervaring zoals deze beleefd is: ‘Ik vond het leuk, er zat veel actie in. Het is heel anders, dit hadden we nog nooit gedaan en jullie waren gewoon heel leuk, gezellig en, zonder slijmen, fantastisch.’

5.2.4 Resultaten uit kwantitatieve data

In deze paragraaf volgen de analyse, resultaten en conclusies van de kwantitatieve data, verzameld met de generieke meetinstrumenten SDQ (versie ‘Jongeren’ en versie ‘Professional’) en de RSE, waarover in paragraaf 3.2 al werd geschreven. Voor de sub-schalen ‘emotionele problemen’, ‘gedragsproblemen’, ‘problemen met leeftijdsgenoten’, en ‘hyperactiviteit/aandacht tekort’, en voor de totaalscore, geldt: hoe hoger de score, hoe meer problemen. Voor de sub-schaal ‘pro-sociaal gedrag’ geldt: hoe hoger de score, hoe minder problemen. Gezien de beperkte hoeveelheid respondentenparen (voor- én nameting), kunnen er geen statistische toetsen worden verricht, daarom rapporteren we de resultaten enkel descriptief. De totale hoeveelheid jongeren, die participeerden in de afname van genoemde instrumenten, was 19 (N = 19). De groep deelnemers bij het Drama-project was 7 (N = 7). De gemiddelde scores en de standaarddeviatie, zoals gescoord door de jongeren zelf, worden beschreven in tabel 1.

Tabel 1: gemiddelde scores (standaarddeviatie) 'Jongeren'

	SDQ										RSE			
	Emo. prob.		Gedr. prob.		Hyp. act.		Prob. leeft.		Pro-soc.		Tot.			
	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na
Dra. N=7	3,0 (2,9)	2,4 (1,6)	2,1 (1,1)	1,3 (1,1)	5,3 (1,8)	4,0 (1,5)	2,9 (0,9)	3,6 (1,0)	8,3 (1,6)	8,4 (1,5)	13,8 (6,2)	11,3 (4,0)	19,1 (5,6)	18,1 (5,4)
Tot.	3,4 (2,2)	2,0 (1,7)	2,7 (1,7)	1,6 (1,3)	5,4 (1,6)	4,5 (1,6)	3,4 (1,3)	3,5 (0,8)	7,9 (1,7)	8,3 (1,4)	15,3 (5,4)	11,8 (4,0)	20,6 (6,0)	17,5 (5,0)

Legenda: Dra. = drama; Tot. = totaal; Emo.prob. = emotionele problemen; Gedr.prob. = gedragsproblemen; Hyp.act. = hyperactiviteit; Prob. Leeft. = problemen met leeftijdsgenoten; Pro-soc. = pro-sociaal gedrag.

De sub-schalen 'emotionele problemen', 'gedragsproblemen', 'hyperactiviteit' en 'pro-sociaal gedrag', en de totaalscores van de SDQ en RSE, laten een beweging zien in de verwachte richting. De gemiddelde scores zijn na de interventie lager dan voorafgaand aan de interventie. Een vergelijking van de gemiddelde scores van de jongeren, met de normaalwaarden van de SDQ, laat zien dat deze overall binnen de normale range vallen. Echter, een vergelijking van de individuele scores met de normen laat zien dat diverse individuele scores behoren tot de subklinische of klinische range (zie tabel 2).

Tabel 2: individuele scores SDQ 'Jongeren', vergeleken met normaalwaarden

	SDQ										Totaal	
	Emo. prob.		Gedr. prob.		Hyp. act.		Prob. leeft.		Pro-soc.			
	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na
Drama N=7	NS=4 PS=1 M=2	NS=7	NS=6 GS=1	N=7	GS=1 PS=2	NS=6 GS=1	NS=5 GS=2	NS=3 GS=4	NS=7	NS=7	NS=3 GS=1 PS=1 M=2	NS=7

Legenda: NS = normaal score; GS = grenscore; PS = probleemscore; M = missing value.

De gemiddelde scores en de standaarddeviatie, zoals gescoord door de professional, worden beschreven in tabel 3.

Tabel 3: gemiddelde scores (standaarddeviatie) 'Hulpverlener'

	SDQ										Tot.	
	Emo. prob.		Gedr. prob.		Hyp. act.		Prob. leeft.		Pro-soc.			
	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na
Drama N=7	2,9 (2,5)	2,4 (2,4)	0,9 (0,9)	1,1 (1,1)	5,4 (1,6)	6,1 (1,8)	2,6 (1,1)	2,9 (1,2)	8,7 (1,1)	9,1 (0,9)	11,7 (3,7)	12,6 (3,4)
Totaal	3,2 (2,8)	2,1 (2,0)	1,9 (2,3)	2,3 (3,0)	5,4 (1,6)	5,5 (1,8)	2,7 (1,2)	3,0 (1,0)	8,4 (1,5)	8,5 (1,7)	13,3 (4,4)	13,0 (4,7)

Legenda: Emo.prob. = emotionele problemen; Gedr.prob. = gedragsproblemen; Hyp.act. = hyperactiviteit; Prob. Leeft. = problemen met leeftijdsgenoten; Pro-soc. = pro-sociaal gedrag; Tot. = totaal.

In tabel 4 is te zien hoe de SDQ door professionals is ingevuld, vergeleken met de normaalwaarden.

Tabel 4: individuele scores SDQ 'Professional', vergeleken met normaalwaarden

	SDQ											
	<i>Emo. prob.</i>		<i>Gedr. prob.</i>		<i>Hyp. act.</i>		<i>Prob. leeft.</i>		<i>Pro-soc.</i>		<i>Tot.</i>	
	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na	Voor	Na
<i>Drama</i> N=7	NS=6 PS=1	NS=6 PS=1	NS=7	NS=7	NS=4 GS=1 PS=2	NS=3 PS=4	NS=6 GS=1	NS=5 GS=2	NS=7	NS=7	NS=6 GS=1	NS=6 GS=1
<i>Totaal</i>	NS= 13 GS=3 PS =3 M=2	NS= 11 PS=1 M=9	NS= 17 PS =2 M=2	NS= 10 PS.=2 M=9	NS= 10 GS=4 PS =5 M=2	NS= 15 GS=1 PS=4 M=1	NS= 16 GS=4 M=1	NS= 17 GS=3 M=1	NS= 17 GS=2 M=2	NS= 11 PS=1 M=9	NS= 13 GS=5 PS =1 M=2	NS=9 GS=2 PS=1 M=9

Legenda: NS = normaal score; GS = grenscore; PS = probleemscore; M = *missing value*.

Samenvattend

Een vergelijking van de individuele scores op de SDQ (versie 'Jongeren') met de versie met bestaande normen, laat zien dat diverse scores binnen het grensgebied en het probleemgebied vallen. Heel voorzichtig kan gesteld worden dat de scores op de meeste sub-schalen, zoals aangegeven door de jongeren zelf aan het begin en aan het einde van de interventie, een ontwikkeling laten zien in de verwachte richting: meer sterktes (*Strenghts*) en minder problemen (*Problems*) bij de nameting.

Ook de RSE laat dit beeld zien. Het geheel vormt een ondersteuning van de signalen van een ontwikkeling in de verwachte richting, zoals ervaren door de jongeren: een hoger zelfbeeld, meer ervaren sterke kanten en minder problemen.

De gemiddeldes van de totaalscores op de sub-schalen van de SDQ, zoals aangegeven door de professional aan het begin en aan het einde van de interventie, laten een wisselender beeld zien per sub-schaal. De totaalscore verandert nagenoeg niet.

6 Conclusie en discussie

6.1 Conclusie

Concluderend kan gesteld worden dat de onderzoeksvragen van dit project in twee gedeelten zijn op te splitsen. Enerzijds was de vraag of er een ingang gecreëerd kon worden voor vaktherapeuten (in dit geval dramatherapeuten) binnen het jongerenwerk. Anderzijds werd onderzocht hoe een dramatherapeutische interventie ontworpen, uitgevoerd en geëvalueerd kon worden, zodat ontwikkeling van delinquent gedrag bij kwetsbare jongeren voorkomen wordt, er ketenzorg ontstaat en terugval van jongeren in delinquent gedrag en (her)opname in justitiële jeugdinstellingen en de gesloten jeugdzorg voorkomen wordt. Om dit te bereiken werd gaandeweg dit project primair een positieve benadering gekozen, gericht op *empowerment* en versterking van protectieve factoren bij kwetsbare kinderen in hun eigen leefomgeving. Op de beide vragen is overwegend positief te antwoorden. Jongerenwerkers en dramatherapeuten hebben in dit project, in samenwerking met de *community artist* en buurtbewoners, de krachten gebundeld en samen een *Community of Practice* gevormd rondom de jongeren. Vanuit deze CoP werd een dramatherapeutische interventie ontworpen, uitgevoerd en geëvalueerd.

Deze interventie is voor, tijdens en na de uitvoering met alle betrokkenen uitgebreid geëvalueerd. Effecten van de, in dit onderzoek ontworpen, interventie werden door alle betrokkenen bij de jongeren vooral waargenomen op het gebied van sociale doelen, *community*-doelen en *empowerment*. De toegepaste triangulatie van (kwalitatieve en kwantitatieve) methoden, technieken en van databronnen laat het volgende zien: met name de, door betrokkenen gesignaleerde, (kwalitatieve) effecten, betreffende de sociale, *community*-, *empowerment*- en talentontwikkeling, lijken verstrekt te worden door de kwantitatieve resultaten ('ervaren problemen' (SDQ) en 'zelfbeeld' (RSE)) door de jongeren. De interventie lijkt daarmee een bijdrage te leveren aan het voorkomen van problemen en de bevordering van protectieve factoren.

Bij jongerenwerkers leken er vergelijkbare effecten te zijn. Zij gaven aan zich soms 'bewust onbekwaam' te voelen ten aanzien van de doelgroep. Juist het samenwerken met de dramatherapeuten, die meer inzoomden op de achtergrond van gedrag, gaf vaak een nieuw perspectief op bestaande contacten en interacties met de jongeren. Gesteld mag worden dat er een duidelijke kruisbestuiving plaatsvond. Dramatherapeut kon niet goed zonder de voorwaardenscheppende jongerenwerker en de jongerenwerker kon dit niet bereiken zonder de dramatherapeut, met diens expertise in het afstemmen met drama op de doelgroep. Vanuit het oogpunt van bevordering van protectieve factoren en *empowerment* van jongeren, wordt de interventie dus geëvalueerd als succesvol met positieve effecten.

6.2 Discussie

Creatieve Therapie is een veel gebruikte methode bij allerlei problemen en stoornissen. Desondanks is er relatief weinig onderzoek naar gedaan en is het beschikbare onderzoek vaak van matige kwaliteit. Wel zijn de eerste resultaten hoopgevend en lijkt Creatieve Therapie een bruikbare en effectieve methode om problemen en stoornissen bij jeugdigen te verminderen. In het bijzonder geldt dit voor muziektherapie, als middel om bij jeugdigen met autisme communicatie vaardigheden te verbeteren en sociaal gedrag te stimuleren, en voor dramatherapie, voor het verminderen van angstig, depressief en teruggetrokken gedrag (Bartelink & Boendermaker, 2012).

In het beantwoorden van beide onderzoeksvragen en het vergelijken met de literatuur, stuitte de onderzoekers op het fenomeen dat er door respondenten en in literatuuronderzoek geen eenduidige taal gehanteerd wordt rond het thema 'dramatherapie in het jongerenwerk met kwetsbare jongeren'. Er is een waaier aan definities in het werken met theater met kwetsbare jongeren, variërend van 'toegepast theater', 'theaterproject' of 'participatief theater'. Het vermijden van jargon maakte de drempel om met elkaar in gesprek te gaan lager, waarbij er opmerkelijk genoeg geen momenten van spraakverwarring ontstonden.

In het beschrijven van een interventie voor dramatherapie vormt dit echter wel een obstakel voor de validiteit, het werk wordt immers door niemand als 'therapie' omschreven en daarmee suggereert het zich volledig buiten het behandelingsgebied af te spelen. De suggestie zou daarmee kunnen ontstaan dat hier sprake is van een dichotomie: therapie versus theater. In werkelijkheid was hier echter geen sprake van en 'verstaan' onderzoekers en respondenten elkaar juist in het vermijden van vaktaal.

Het feit dat er weinig taal was, c.q. weinig vaktherapeutische begrippen werden gehanteerd, om het gedrag van jongeren te beschrijven en weinig taal voor dat wat er op het gebied van theater al was gedaan, werd nog aangevuld door het feit dat jongeren zelf over weinig talige vaardigheden bleken te beschikken om te reflecteren op eigen handelen, eigen vorderingen en eigen ervaringen tijdens deze interventie. Ervaringen bleven vaak beperkt tot 'leuk', 'verrassend' of 'nog nooit gedaan', zonder dat deze een meer emotionele betekenis kregen. Dit was voor de interventie niet strikt noodzakelijk, maar voor het evalueren van de interventie wel iets waar de onderzoekers tegenaan liepen.

Een nadeel van het mijden van jargon is dat zeer waardevolle en unieke 'praktijkkennis' verloren gaat, indien dit ook betekent dat er weinig beschreven wordt. Succesvolle projecten kennen mede daardoor geen voortgang, zodra de subsidie stopt of de betreffende zorgverlener het project verlaat. Er is simpelweg niet genoeg *practice based evidence* voorradig om te motiveren waarom voortzetten of uitbreiden van projecten zin heeft. Competenties die nodig zijn om de jongeren te bereiken en te behandelen, lijken voornamelijk toegeschreven te worden aan de attitude van de therapeut of de jongerenwerker. In dit project werd echter meer dan eens duidelijk dat kennis en toepassing van methodisch handelen het project succesvol maakt. Met dit onderzoek wordt een bijdrage geleverd aan de beschrijving van de idiosyncratische kennis van de dramatherapeut en jongerenwerker, zodat de kennis ook los van de specifieke zorgverlener bewaard blijft.

Een ander knelpunt dat naar voren komt, is de evaluatie door jongerenwerkers van het effect van de interventie op de jongeren. De evaluatie wordt niet uitgevoerd op basis van algemene gedragskenmerken of probleemgedrag, maar op basis van hoe men de jongere in zijn geheel kent. De jongerenwerkers hanteren sterk een holistische visie. De kennis die men heeft over de jongeren bepaalt mede hoe betekenis gegeven wordt aan het geobserveerde gedrag van de jongeren. Hierbij worden geen algemene gedragskenmerken en klinische termen gehanteerd. Sterker nog, een omgekeerde filosofie wordt er onbewust op nagehouden. Het ontbreken van overlastgevend of negatief gedrag werd uitgelegd als een teken dat de interventie positieve effecten heeft gehad. Het ontbreken van deze, door hulpverleners zo gehanteerde, 'klinische blik' maakt de evaluatie van effecten ook lastig te objectiveren. Naast de bevindingen van de jongerenwerkers en van enkele ouders, zijn in dit onderzoek ook de bevindingen van de dramatherapeute en de projectleider meegenomen. Teneinde een zo betrouwbaar mogelijk resultaat te verkrijgen, is er veel gebruik gemaakt van evaluatiemomenten, die altijd zijn vastgelegd op audio en video en werden getranscribeerd. De evaluaties vonden op formele momenten in de groep plaats, maar ook op informele momenten. Uit de kwantitatieve analyses, die descriptief zijn geanalyseerd, komt bovendien een ander opvallend verschijnsel naar voren. Professionals lijken zowel voor als na de interventie de groep jongeren anders dan de jongeren zelf te beoordelen; er wordt voorzichtig meer probleemgedrag gerapporteerd. Dat is na de interventie nog meer het geval dan ervoor. De mogelijke verklaring hiervoor is dat professionals vaak lager scoren in een nameting, omdat er dan een toegenomen besef is van bijvoorbeeld probleemgedrag bij jongeren. Dit is ook wat in gesprekken met jongerenwerkers naar voren kwam. De blik van de vaktherapeut, die gericht is op andere zaken dan de blik van de jongerenwerker, maakt soms wat los en soms vallen er daardoor 'kwartjes'.

De interventie en het uiteindelijke product van deze interventie (een terugspeel-theatervoorstelling) werd getoond aan buurtbewoners, ouders en andere betrokkenen. Het feit dat de CoP zich getoond heeft aan anderen, en ook hier weer feedback op heeft gekregen, verhoogde het draagvlak van de interventie en maakt de resultaten wel iets meer generaliseerbaar. Het feit dat anderen 'getuige' of 'toeschouwer' waren, en zelfs participeerden in de (voorbereiding op de) voorstelling, was een belangrijk onderdeel van het proces.

De interventie en het effect van de interventie op deze jongeren, wordt als groot en positief geëvalueerd door jongeren en jongerenwerkers op de gebieden 'samenwerking' en 'het opdoen van succeservaringen'. Vraag is en blijft in hoeverre er daadwerkelijk zichtbare en blijvende effecten van deze kortdurende interventie zijn. Een van de kenmerkende eigenschappen van dramatherapie, is dat er sterk op het individu wordt ingezoomd en dat de unieke kenmerken van het individu in speltermen worden vertaald. Het uitgaan van de kracht en de talenten in elk individu is een gedeelde mensvisie tussen dramatherapeuten en jongerenwerkers; wellicht verklaart dit het succes van de interventie. Het vergroten van beschermende factoren staat meer op de voorgrond dan het terugdringen van risicofactoren.

Een ander aandachtspunt is en blijft toch het feit dat de identiteit van de dramatherapeut binnen dit project een verholen identiteit was, vanwege het laagdrempelige karakter van het project. Zolang de dramatherapeut zich niet voordeed als hulpverlener, was er geen sprake van achterdocht, weerstand of andere processen die de interventie zouden kunnen blokkeren. Toch was het voor de betrokken dramatherapeuten vreemd om binnengehaald te worden op expertise, die vervolgens

niet genoemd leek te mogen worden. Hoewel er begrip was voor de reden waarom, was dit onderzoekstechnisch ook lastig. Een belangrijk gedeelte van de resultaten van een dramatherapeutische interventie zit in de manier waarop de interventie geïntroduceerd wordt en in de uitleg van de (therapeutische) doelen bij een interventie. En daarnaast is de dramatherapeut gewend te werken met een hulpvraag, c.q. een diagnose/probleem: waar moet je beginnen als die niet hardop gesteld wordt?

Bij aanvang van het project leek dit een moeilijk te nemen hindernis, maar na de interventie bleek dit echter mee te vallen. Gedrag is gedrag, of er nu wel of niet een klinisch goedgekeurd 'stempel' op zit. Het werken in een nieuwe setting, met een andere inslag en met een andere achtergrond, heeft ook het kijken/observeren van de dramatherapeuten 'verfrist'. Een van de bijeffecten van dit onderzoek is dan ook dat het werkveld van de dramatherapeut zich uitstrekt buiten de al gebaande paden van de GGZ en de jeugdhulpverlening. Juist het preventieve en *outreaching* karakter van deze interventie heeft geleid tot een krachtige mix van kennis en kunde, die juist daar terecht is gekomen waar deze het meest nodig en gewaardeerd werd; niet bij instanties, maar regelrecht bij de afnemer (de jongere) zelf. De interventie was kort (een weekend lang) en intensief; de sfeer/groepscohesie heeft voor bovenstaande effecten gezorgd. Voor- en nameting hebben dus kort na elkaar plaatsgevonden. De vraag rijst welk effect verwacht mag worden van een dergelijke interventie, met name op de langere termijn; in vervolgonderzoek is het raadzaam om een aantal interventies achter elkaar te meten.

Geen van de jongeren, die betrokken waren bij dit project, waren in behandeling voor psychosociale problemen – althans voor zover bekend niet. Vaktherapeuten hebben wel degelijk problemen gezien in het contact, zelfbeeld, impulsiviteit, grenzeloosheid en de beperktheid van het rolrepertoire. Er was veel aandacht voor de eigen beleavingswereld, maar weinig fantasie voor verder van zich afstaande thema's of fictie. Soms werd het probleemoplossend vermogen als beperkt ervaren. Jongeren leken daarmee erg in hun zelfbevestigende rol te komen, in de zin dat ze hiermee veel speelden binnen het hen al bekende (rol)repertoire en de door hen beleefde realiteit. In een literatuurstudie van het NJI (2011) wordt al aangemerkt dat identiteit een belangrijk hulpmiddel is bij zelfsturing, die belangrijk is bij talentontwikkeling van 'risicjongeren'. De als 'risico' gelabelde jongeren hebben veel eigen kracht, maar die kracht, die zij veelal ontleen aan de straatcultuur, werkt vooral in de eigen (*peer-*)kring en minder in andere sociale verbanden. Die persoonlijke kracht kan uitgebreid en verder ontwikkeld worden door te focussen op een ander, c.q. levensverhaal (identiteit), dat gericht is op het ontwikkelen van de eigen talenten. Het bezig zijn met het uitbreiden van dit rolrepertoire, om het breder inzetbaar te maken in verschillende sociale verbanden, is een belangrijk dramatherapeutisch doel. Vaktherapeuten gaven aan dat de, door hen geobserveerde, risicofactoren, zoals het zien van bendegegedrag, gevoeligheid voor beïnvloeding door anderen en impulsiviteit, positief zijn aangewend binnen de dramatische vormgeving. Dat wat problemen kan opleveren, is ook te benaderen als een talent dat positief aangewend kan worden. Jongerenwerkers gaven aan nooit door te verwijzen naar reguliere hulpverlening, vanwege de al eerder genoemde bezwaren. In gesprek tussen jongerenwerkers, *community artist* en vaktherapeuten kwam naar voren dat de 'klinische blik' van de vaktherapeuten enerzijds verhelderend was en een ander licht scheen op het gedrag van de jongeren, anderzijds werd deze blik soms niet herkend. Om een goed beeld te kunnen geven van de effecten van een interventie, zou het wenselijk zijn deze af te kunnen zetten tegen een hulpvraag/diagnose of, als dit geformuleerd kon worden, in concrete gedragsverandering.

7 Aanbevelingen

Om de toepassing van dramatherapie binnen het jongerenwerk nader te onderzoeken, is een langer traject aangewezen; wel is duidelijk dat er veel kansen liggen voor beide disciplines. Aanbevelingen die zich specifiek op de *Community of Practice* richten, zijn: het preventieve en *outreaching* karakter van interventies is betrekkelijk nieuw voor dramatherapeuten, maar niet voor jongerenwerkers. Hun beider expertise komt in een project als dit erg tot zijn recht. Voor de toekomst zou het dus tot win-winsituaties kunnen leiden, wanneer gemeenten (die jongerenwerk onder hun hoede krijgen) ook het inhuren van zelfstandige dramatherapeuten (ZZP'ers) op consultbasis zullen overwegen en financieren.

Aanbevolen wordt mogelijkheden te creëren om een bestendige relatie op te bouwen en te behouden middels stageplekken. Stagiaires Dramatherapie van de diverse opleidingen zouden binnen het jongerenwerk een plek kunnen krijgen, om de uitrol van de projecten verder te borgen. Hoewel gebleken is dat jongerenwerkers, zeker in samenwerking met een *community artist*, tot vergelijkbare producten komen (denk aan voorstellingen, bijv. in een buurttheater), is vooral de procesmatige kant van het werken datgene waarin de therapeutische winst zit. Het is dus niet zo dat jongerenwerkers het vaktherapeutische 'kunstje' – of eerbiediger gezegd: het 'ambacht' – kunnen leren in korte tijd; andersom geldt dat overigens net zo. Een blijvend contact, waarbij sterke kanten worden ingezet en de een de ander raadpleegt, lijkt het meest productief en vruchtbaar voor de toekomst.

Zoals Hillary Clinton al schreef (1996), verwijzend naar een Afrikaans gezegde: *'It takes a village to raise a child.'* Hiermee wordt kernachtig weergegeven hoe zeer het van belang is en blijft om buurtbewoners actief te betrekken bij dit soort projecten in de toekomst. De participatie van de buurt, en daarmee de ontwikkeling van de *community*, is van ongelooflijk belang voor de opgroeiende jongere.

Specifieke aanbevelingen die zich op de interventie richten, zijn: toekomstige interventies van vaktherapeuten binnen het jongerenwerk zouden zich bij voorkeur moeten richten op talentontwikkeling; net iets meer doen dan je al kan. Juist dan komen de beschermende factoren goed tot zijn recht en meer tot ontwikkeling. Het doen van dergelijke interventies leidt soms tot een 'domino-effect': jongeren gaan soms actiever deelnemen aan talentenjachten, verenigingen of andere initiatieven, waar door middel van drama gewerkt wordt aan een product. Ook in het geval dat jongeren doorverwezen worden naar andere vormen van hulpverlening, als dat geïndiceerd is, kunnen jongerenwerkers en vaktherapeuten een belangrijke schakel zijn in de zogenaamde 'warme' overdracht.

Dit ontwikkelingsgerichte onderzoek, met een *mixed methods*-design, heeft zich gericht op een kleine groep en op een kort project. De nadruk van de data-analyse lag op de kwalitatieve analyses, temeer omdat de kwantitatieve analyses, door de kleine aantallen, slechts descriptief konden worden gebruikt. Alle beschreven resultaten moeten in het licht van deze achtergrond worden gezien. Er is een goede theoretische basis en er zijn sterke signalen dat de doelstellingen van het onderzoek behaald zijn. Het onderzoek komt, qua *trustworthiness*, sterk naar voren.

Literatuurlijst

- Abrams, L, Snyder, S. (2010) Youth offender re-entry: models for intervention and directions for future inquiry. *Children and Youth services review*. Vol. 32. 1787-1795
- Bayliss, P.D & Dodwell, C. (2002). Building therapeutic relationships through drama: the Action Track Project. *Research in Drama Education* 7(1),43-60
- Bender, K. (2010) Why do some maltreated youth become juvenile offenders? A call for further investigation and adaption of youth services. *Children and youth services review*. Vol. 32. 466-473
- Boer, de, F. en Smaling, A. (red)((2011) Benaderingen in kwalitatief onderzoek: een inleiding. Boom Lemma Uitgevers.
- Clinton, H. (1996) It takes a village: And other lessons children teach us. Simon & Schuster, New York.
- Hughes, J. & Wilson, K. (2004) Playing a part: the impact of youth theatre on young people's personal and social development. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, Vol 9(1) 57- 72.
- Kisiel,C., Blaustein, M., Spinazzola, J., Swift Schmidt, J., Zucker ,M. & van der Kolk, B. (2008) Evaluation of a Theater Based Youth Violence Prevention Program for Elementary school children. *Journal of School Violence*, Vol. 5 (2) 19-36.
- Kooijman, H. (2010). Van vrijetijdsbegeleider naar overlastbestrijder: de evolutie van de jongerenwerker. *Jeugd en Co: voor professionals in de jeugdsector*,4 (1), 8-13
- Lamé-Brand (2008) Zin in anders: Semiotiek en discoursanalyse toegepast op de GGZ hulpverlening aan migrantenjongeren. Rotterdam: Riagg Rijnmond
- Mashi, T, Smith Hather, S, Schwalbe, C, Scotto Rosato, N. (2008) Mapping the social service pathways of youth to and through juvenile justice system: a comprehensive review. *Children and youth services review*. Vol. 30. 1376 -1385
- Migchelbrink, F. (2007) Actieonderzoek voor professionals in zorg en welzijn. Uitgeverij SWP: Amsterdam
- Persons, R.W. (2009). Art therapy with serious juvenile offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Vol 53, 4: 433-453.
- Rovers, B (red) (2008) Werken met risicjongeren: handboek voor sociale professionals. Expertisecentrum veiligheid Avans Hogeschool
- Smeijsters (2008) Handboek Creatieve Therapie, Uitgeverij Coutinho, Bussum
- Smeijsters e.a. (2011)Vaktherapie in Justitiële Jeugdinrichtingen (JJI) en Gesloten Jeugdzorg (GJ)
- SPSS (2011). SPSS 20.0 for Windows (computer software). Chicago, IL: Author.
- Someda, K. (200) An international comparative overview on the rehabilitation of offenders and effective measures for the prevention of recidivism. *Legal Medicine*. Vol. 11. 582 – 585
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998) Basics of Qualitative research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. Sage/London.
- Thompson, J. (1998) Theatre and offender rehabilitation:observations from the USA. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, Vol. 3 (2), 197-210
- Thompson, J., Hughes, J. & Balfour, M. (2009) Performance In Place of War. London/Chicago: Seagull/University of Chicago Press
- Ward, T., Mann, R.E. & Gannon, T.A. (2007).The good lives model of offender rehabilitation: Clinical implications. *Aggression and Violent Behavior: A Review Journal*, 12, 87-107

Rapporten

Arts council England (2003)The impact of Blagg on challenging and reducing offending by young people: An evaluation of a drama based offending behaviour workshop
Commissioned by Manchester & Bury Youth. Centre for Applied Theatre Research
Offending Teams and TiPP

Bartelink, C. &Boendermaker, L. (2012) Creatieve Therapie, Nederlands Jeugdinstituut, januari 2012

Everitt, A. & Hamilton, R. (2003) Arts, health and community:A study of five arts in community health projects. University of Durham: CAHHM.

NJI (2011) Literatuurstudie; Hoe werkt talentontwikkeling bij (risico) jongeren?
Bouwstenen voor nader onderzoek.

Niet gepubliceerde bronnen / Interne documenten

Lamé, J., Lamé, H. & Brauer, E (2011) Interview MaljunaFrato project Riagg Rijnmond
Rotterdam (door Elsa van den Broek)

Mingels, G. & Jongerden, T. (2011) Interview buurttheater Mariaberg Maastricht (door
Elsa van den Broek en Nienke Slagboom)

Opdebeeck, L. (2011) Interview FORMAAT Rotterdam (door Elsa van den Broek)

Thompson, J. (2011) Interview Manchester (door Elsa van den Broek)

Websites

<http://www.experiential-researchers.org/instruments/elliott/hat.html>

Bijlage I Interventieformat Projectgroep Dramatherapie

RAAK Vaktherapie Drama Jongerenwerk Interventieformat

Interventie	Masterclass Mariaberg
Algemene Informatie	
<u>Context</u>	<p>De projectgroep 'Drama' doet onderzoek naar de mogelijkheden van vaktherapeutische toepassingen binnen het jongerenwerk. Ambulant jongerenwerk richt zich op een groep kwetsbare jongeren, die in de problemen dreigen te raken op psychisch, sociaal en emotioneel gebied. Jongerenwerk legt met deze jongeren contact op hun eigen terrein, op straat en in het buurtcentrum. Het werken met drama(therapie) in de <i>communities</i>, waarin de kwetsbare jongeren opgroeien, wordt wereldwijd toegepast. Een gemene deler van deze jongeren is dat ze (ernstig) belemmerd worden in hun ontwikkeling. In het werken met theater wordt dit sterk zichtbaar op de volgende manieren: er is een groot gebrek aan zelfvertrouwen, een laag zelfbeeld en geen inzicht in eigen talenten en vermogens (Lamé, 2008). Er is de afgelopen tien jaar veel onderzoek gedaan naar het effect van <i>theater based</i>-interventieprogramma's om deze jongeren te bereiken. In een studie naar drama-interventies op scholen in de Verenigde Staten, bleken deze effectief op drie gebieden: het verminderen van agressief gedrag, het bevorderen van pro-sociaal gedrag en minder schoolverzuim en schoolproblemen (Kisiel et al, 2008). De projectgroep 'Dramatherapie' zoekt aansluiting bij het jongerenwerk (Trajekt) in de wijk Mariaberg in Maastricht.</p>
<u>Doelgroep</u>	<p>De groep 'risicjongeren' is een kwetsbare groep, omdat (een stapeling van) problemen hun ontwikkeling ongunstig (kan) kunnen beïnvloeden, waardoor zij buiten de boot dreigen te vallen. Ze worden ook wel 'overbelaste' jongeren genoemd. Een deel van hen valt ook daadwerkelijk tussen wal en schip en een kleine groep 'kiest' voor een criminele carrière. Niet alle 'risicjongeren' vertonen dus hinderlijk of overlastgevend gedrag. Sommigen hebben leerproblemen of hebben ouders met een lage intelligentie, anderen hebben schulden of zijn werkloos (NJI, 2011).</p> <p>De betreffende jongeren, tussen de 12 en 20 jaar, hebben allemaal al wat ervaring met theater, vanwege hun deelname aan het buurttheater Mariaberg. Ze zijn vaste bezoekers van het buurtcentrum en hebben in die hoedanigheid contact met de jongerenwerkers. Gesteld kan worden dat het gaat om jongeren die wonen in een van de armste buurten van Nederland, met forse problemen op het gebied van armoede, huisvesting en criminaliteit.</p>

	<p>De interventie richt zich op jongeren die:</p> <ul style="list-style-type: none"> - weinig zelfvertrouwen hebben; - een laag zelfbeeld hebben; - moeite hebben met emotieregulatie; - conflictenhanteringsproblemen kennen; - getraumatiseerd zijn; - beperkte introspectieve vermogens hebben; - gestagneerd zijn, of dreigen te raken, in hun identiteitsontwikkeling. <p>Kenmerk van de jongeren is dat ze geen last ervaren, er is geen diagnose gesteld en er is geen actieve relatie met het gangbare hulpverleningscircuit.</p>
<u>Inclusiecriteria</u>	Jongerenwerkers selecteren jongeren die ze geschikt achten, van wie affiniteit met theater positief wordt ingeschat. Jongeren geven zelf aan of ze willen meewerken, de deelname is vrijwillig.
<u>Exclusiecriteria</u>	Jongeren die niet mee willen doen aan dit project.
<u>Gericht op individu/groep</u>	<p>De interventie bestaat uit groepsgerichte activiteiten, is van korte duur (weekend in masterclass-/workshopstructuur) en heeft een duidelijk toonbaar product aan het einde.</p> <p>Bedoeling is dat alle individuen op eigen niveau kunnen deelnemen en naar eigen wens individueel materiaal kunnen projecteren binnen de geboden dramatische werkvormen.</p>
<u>Doelstellingen</u>	
<u>Primaire doel</u>	Contact maken, samenwerken, plezier beleven en <i>empowerment</i> .
<u>Algemene doelen</u>	<ul style="list-style-type: none"> - Samenwerken in een groep; - Plezier beleven, ongeacht het thema van het spel; - Het geven van invulling aan een rol (inleving/empathie bevorderen); - Het tot expressie brengen van emoties in een rol; - Versterking van al aanwezige kwaliteiten binnen spel; - Leren improviseren in de breedste zin van het woord (flexibel om leren gaan met onverwachte situaties); - Toename van positieve contacten onderling en in de buurt.
<u>Protectieve factoren</u>	Bestaande groep die al vaker samen heeft gewerkt; biedt makkelijk groepscohesie, veiligheid en plezier. Sociale betrokkenheid wordt bekrachtigd en gestimuleerd. Bekendheid met jongerenwerk en het buurtcentrum maakt interventie laagdrempelig, waardoor jongeren makkelijker 'invoegen'. Het uitbreiden van al aanwezige (rol)repertoire wordt vergemakkelijkt; veerkracht, spelplezier, flexibiliteit en enthousiasme.

<i>Betrokkenen en de rollen en verantwoordelijkheden van de Community of Practice</i>	
<u>Jongerenwerkers</u>	Kennen de jongeren en hebben een motiverende en enthousiasmerende rol. Zorgen voor de randvoorwaarden: in dit geval wordt er om de masterclass heen ook een weekend in de jongerensoos gelogeed en dus ook samen gegeten; dit geeft een extra verbindend effect. Nemen actief deel aan de masterclass en hebben een voorbeeld rol.
<u>Vaktherapeut</u>	Dramatherapeut heeft vakinhoudelijke kennis, verpakt in een draaiboek voor een weekend, waarin een logische opbouw zit in moeilijkheidsgraad, intensiviteit en waarin voldoende ruimte is voor eigen inbreng door jongeren. Dramatherapeut leidt de masterclass en zorgt ervoor dat jongeren naar een theatervoorstelling toe kunnen werken. Is spelleider tijdens de terugspeel-theatervoorstelling. Werkt enthousiasmerend en motiverend.
<u>Community artist</u>	Regisseuse kent de groep, kent theatervormen en speelt dit weekend mee. Is beschikbaar voor overleg/afstemming tussendoor. Heeft een enthousiasmerende en motiverende (voorbeeld)rol.
<u>Jongeren</u>	Nemen deel aan het weekend en zorgen voor tijdige aanwezigheid en actieve deelname. Brengen eigen materiaal of interesses/ talenten in de masterclass in. Van tevoren is aan de jongeren gevraagd of ze met eigen muziek naar de masterclass willen komen; dit zal als input in de voorstelling gebruikt worden.
<u>Projectleider</u>	Heeft een coördinerende en eindverantwoordelijke rol (wat betreft facilitering, dataverzameling en het maken van afspraken). Is tijdens het masterclass-weekend ook uitvoerend dramatherapeut.
<i>Betrokkenen en de rollen van de 'buitenkring'</i>	
<u>Betrokkenen 'buitenkring'</u>	<ul style="list-style-type: none"> - RAAK-projectleden Beeldend, Muziek en Dans & Beweging hebben een adviserende rol ten opzichte van elkaar en voorzien elkaar tussentijds van feedback; - Buurtbewoners Mariaberg: ouders, maar ook vrijwilligers, zijn tijdens het weekend actief, voornamelijk wat betreft randvoorwaarden (boodschappen, publiek, aanmoediging en het maken van foto-/videomateriaal). Zij nodigen weer andere buurtbewoners uit om te komen kijken naar de theatervoorstelling aan het einde van het weekend.
<u>Extern deskundigen</u>	<ul style="list-style-type: none"> - Collega-docenten Dramatherapie van Zuyd Hogeschool; worden geraadpleegd om vakinhoudelijke input te geven; - Improvisatieacteurs (ZZP), die regelmatig op projectbasis werken, wordt om hun vakinhoudelijke input gevraagd; - Experts op het gebied van <i>applied theatre</i>, forumtheater en

	<p>theater met een minderhedengroep worden geïnterviewd om input te geven voor de interventie;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Studenten van Zuyd Hogeschool doen, in het kader van de minor 'Kwalitatief Onderzoek', interviews met de projectleider, dramatherapeut en jongerenwerker, om daarmee een objectief verslag te leveren van het onderzoeksverloop.
<i>Algemene werkwijze</i>	
<u>Werkwijze</u>	'Supportieve'/re-educatieve werkwijze (Smeijsters, 2008), gericht op het versterken van al aanwezige talenten bij jongeren en het uitbreiden van rolrepertoire.
<u>Afstemming doelgroep</u>	Vindt plaats via participerende observaties tijdens een buurttheaterproject. Thematiek van de voorstelling, die gebaseerd is op eigen levensverhalen, wordt meegenomen in de interventie. De interventie is niet probleemgericht, er is geen specifieke individuele- of groepshulpvraag. De interventie ontstaat in dialoog met de betrokken partijen. Er wordt competentiegericht gewerkt, met talentontwikkeling als basisbegrip.
<u>Motiveren</u>	Door middel van laagdrempelig contact leggen/enthousiasmeren. De dramatherapeut stelt zich naar de jongeren toe prikkelend, maar vooral ondersteunend, op.
<u>Werven</u>	Jongerenwerker introduceert de dramatherapeut bij de doelgroep. Speelt daarnaast een grote rol in het proces van selectie voor deelname en uitwerken van de interventie; in samenspraak wordt de interventie ontwikkeld.
<u>Nazorg</u>	Het blijvend aandacht hebben voor opgedane succeservaringen is een belangrijke manier om de, in de interventie behaalde, resultaten te borgen voor de toekomst. Jongeren worden aangemoedigd om de aanwezige en sluimerende talenten te blijven ontwikkelen. Het NJI (2011) schrijft hierover: 'Het is niet mogelijk om iemand te <i>empoweren</i> . De essentie van <i>empowerment</i> ligt bij het mogelijk maken en toerusten (<i>to enable</i>). Daarnaast is een veilige gehechtheid nodig om jongeren veerkrachtig te maken en daarmee het gevoel van invloed en controle te versterken.' <i>Empowerment</i> is niet iets dat vanzelf gebeurt. Daartoe moet er ruimte gemaakt worden voor mensen die anders zijn en dientengevolge ruimte voor ontmoeting en dialoog. Er moet, met andere woorden, een 'steunsysteem' zijn die dit mogelijk maakt. Dit wordt 'kwartier maken' genoemd; dat 'kwartier maken' past goed bij de kernopdracht van het jongerenwerk. Die bestaat uit het begeleiden van jongeren bij het ontwikkelen van en versterken van competenties, die nodig zijn voor sociale participatie (jongeren bijstaan in het proces van volwassen worden en 'ingroeien' in de samenleving) en, ten behoeve van dit

	<p>proces, samen met hen allerlei sociale verbindingen tot stand brengen op wijk-/buurniveau. In die zin vervullen jongerenwerkers een 'brugfunctie', want zij helpen bij het vergaren van het overbruggende kapitaal (<i>bridging capital</i>), dat jongeren nodig hebben om succesvol in de samenleving te participeren.</p>
<u>Borging</u>	<p>Stimuleren van de jongerenwerker en jongeren om het geleerde te blijven toepassen, bijvoorbeeld ook in andere situaties (voorbeeld: zelf terugspeel-theatervoorstelling op ander moment).</p>
<i>Dramatherapeutische werkwijze</i>	
<u>Uitgangspunt interventie</u>	<p>Improviseren kun je leren en met het aanleren van improvisatie-<i>skills</i> leer je (onbewust) ook <i>life skills</i>. Het op meerdere manieren en vanuit verschillende perspectieven kunnen inspelen op een situatie maakt dat er meer rek komt in het bestaande repertoire. Hoe meer rek, hoe meer probleemoplossend vermogen. Het aanzetten van jongeren om eigen talenten te vergroten en nieuwe talenten aan te boren, door middel van improvisatietheater, is een belangrijk uitgangspunt. Improvisatie biedt daarnaast veel kans om eigen materiaal op te projecteren, al dan niet verhuuld. Improviseren doet een appèl op het in het moment reageren, niet vanuit je hoofd, maar juist vanuit gevoel, vanuit impulsen, vanuit een spelende kracht. Er wordt niet probleemgericht gewerkt, maar competentiegericht. Door het aanleren van een select aantal theatrale vaardigheden, wordt impliciet aan sociale en therapeutische doelen gewerkt.</p>
<u>Wat wordt er gedaan?</u>	<p>In een twee dagen durende masterclass leren de deelnemers verschillende technieken van improvisatie. Ze brengen zelf muziek en eventueel verhalen in, die in een dramatische vorm worden bewerkt. Toegewerkt wordt naar een terugspeel-theatervoorstelling aan het einde van het weekend (voor publiek).</p>
<u>Methoden</u>	<ul style="list-style-type: none"> - Improvisatietheater (Johnstone); - <i>Boal</i> (beeldentheater); - <i>Playback theatre</i> (Salas).
<u>Werkvormen</u>	<ul style="list-style-type: none"> - Kennismakingsspelen/warming-ups/<i>energizers</i>; - Improviseren op muziek; - Wie/wat/waar-improvisaties; - Aanbelspelen/begin-eind-zin-improvisaties; - Accepteren/incasseren versus blokkeren; - <i>Tableaux vivants</i> (begin/midden/einde); - Naspelen van een gebeurtenis (kaartjes); - Oefenen met rol van verteller/spelleider/speler/publiek; - <i>Clean-up</i> (doorloopvoorstelling), met aandacht voor opkomst en applaus ontvangen oefenen;

	- Terugspeel-theatervoorstelling, met buurtbewoners als publiek.
<u>Locatie</u>	Buurtcentrum Mariaberg (grote zaal, ook geschikt voor voorstelling); daarnaast wordt jongerensoos gebruikt (als extra oefenruimte).
<u>Periode/frequentie</u>	<ul style="list-style-type: none"> - 1 Kick-off bijeenkomst (twee uur) : verwachtingen duidelijk maken en warmdraaien voor de masterclass, jongeren vragen muziek mee te nemen; voormeting (vragenlijsten); - 2 Masterclass-dagen (10.00 – 16.00 uur); - 1 Evaluatiebijeenkomst (twee uur): napraten, nameting (vragenlijsten), procesevaluaties en interviews met deelnemers.
<u>Randvoorwaarden/ Samenwerking</u>	<ul style="list-style-type: none"> - Goede ruime zaal; - Muziekinstallatie; - Randvoorwaarden op het gebied van eten/drinken/roken en afspraken/aankondigingen voorstelling in buurt; - Continue onderlinge afstemming tussen dramatherapeut/projectleider/jongerenwerkers en jongeren; - Beschikbaarheid buiten kantooruren.
<i>Toegepaste onderzoeksmethoden/technieken, in het kader van ontwikkeling, uitvoering en evaluatie van de interventie¹</i>	
<u>Kwalitatieve methoden</u>	Interviews met alle betrokken partijen (op video vastgelegd) en kwalitatieve analyse van data.
<u>Kwantitatieve methoden</u>	Vragenlijsten (<i>Strengths and Difficulties Questionnaire</i> (SDQ) en <i>Rosenberg Self Esteem Scale</i> (RSE)); afgenomen bij jongeren en jongerenwerkers vóór en na de interventie.

Literatuurlijst¹

- Kisiel,C., Blaustein ,M., Spinazzola, J., Swift Schmidt, J., Zucker ,M. & van der Kolk, B. (2008) Evaluation of a Theater Based Youth Violence Prevention Program for Elementary school children. *Journal of School Violence*, Vol. 5 (2) 19-36.
- Lamé-Brand (2008) Zin in anders: Semiotiek en discoursanalyse toegepast op de GGZ hulpverlening aan migrantenjongeren. Rotterdam: Riagg Rijnmond
- NJI (2011) Literatuurstudie; Hoe werkt talentontwikkeling bij (risico) jongeren? Bouwstenen voor nader onderzoek.
- Smeijsters (2008) Handboek Creatieve Therapie, Uitgeverij Coutinho, Bussum

¹ Voor gedetailleerde informatie en literatuuropgave: zie de eindrapportage van de Projectgroep 'Drama'